This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com

Digitized by Google

78. Aa. 9.

MENTEM ALIT ET EXCOLIT

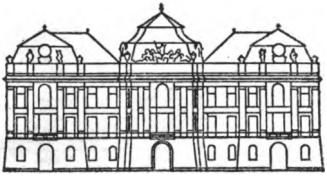

K.K. HOFBIBLIOTHEK
ÖSTERR. NATIONALBIBLIOTHEK

78. Aa. 9

Digitized by Google

Digitized by Google

8. Aa. 9

Digitized by Google

TEMELY XITNE
TERGOVINE

POLAG

NARAVE Y DOGACSAJEV

RAZBORITO

PO

JOSEFF SIPUS

HORVATSANU KARLOVACSKOME.

VU ZAGREBU,

PRITISZKANO VU CZES. KRALYEVSZ.
SZLOB. BISKUPSZ. STAMPARII.

1796.

Digitized by Google

Haud deerunt hoſpites, ſi placere noveris.

Digitized by Google

NYH EXCELLENCIE
PRESZVITLOMU Y PRIPOSTU-
VANOMU
GOSZPODINU GOSZPODINU

MAXIMILIANU

VERHOVCZU,

BISKUPU ZAGREBACH-
KOMU
OPATU B. D. M. OD THOPUSZKE
VARMEGYE OD BERZENCZE
NAJVEKSEMU Y VIKOVITOMU

GROFFU

CZESZARSKO- KRALYEVSKOGA VE-
LICSANSTVA

VICSNIKU
KAK NAUKOV LYUBITELYU
TAK NAUCHNEH DAROVNIKU
OV PERVI SZVOJEGA TERSZE-
NYA TRUD,
NA VIKOVICSNI ZAHFALNOSZTI
USZPOMENEK
ZAVSZUM PODLOXNOSZTJUM
ISZTINITO Y SZERDCSENO
ALDUJE, POKLANYA,
DARUJE

PISZACZ.

Digitized by Google

Digitized by Google

PREDGOVOR.

Ja donaſſam cseſztitoj obſtini jedan mali dar, vecsma z-ovime naprid pokazujucs moju dobru volyu y xelyu, noj udily ſzluxiti y za nyezinu fajdu raditi, aldujucs moxebit takojer jednu pomocs y ravnanye u iſzpiſzatom doli po meni poſzlu, kojeg, ne dabi ja zevízema mome razumu y znanoſzti zapiſzati, ter zatho iſzto ſzlavnome y mnogo veſtome puku zapiſzati ſteo, vecs kojegſze ja ſzamo ſzloxitel, y u jedan kotrig naſſim domorodczem, za ſzada moxebit najviſſe potribito videcsſze, iz razlogov, ſzpoznavanja, uredjenya, drugih verlo ſzpoznatih razum-

)(nih

Digitized by Google

nih Poglavarov y Ucsitelov, izvadjajucsi, y na ſzvetlo doneſſecsi ſzkupitel imenuvati mogu, koja ſzlavnome naſſem narodu u nyegovom jeziku predati y napred doneti u duxnoſzti mojoj csutim. Uzdajucsſze pako u pravedan y ſziguran ſzud vſzakog Csitaocza radi pervog meni y teskog u ſzvojim redu pocsetka, a najviſſe iz uzroka, pokehdob naſſe domovine ucseniczi ſztari y ſzadaſſni te prilike niti imaliſzu niti imadu, koje y do danaſz na ocsi nejmade, ſzvoj cseſztiti jezik u czvet kano y drugi narodi doveſzti. Jer jedita y milla Mati gojecs ſzvog Mladicsa napitak mu xelje dobro obſtinſzko ſztvoriti, lyubav za domorod y nyemu ſzpadajucsa, kano takojer za nyezine ricsi ſzamo y nauke dodavati nagnuta jeſzte, koje kano perve od nyezinih perſzih naravno ukorenite primajucs vſzi za nyezinu ſzlavu y do danaſz zaderxujemo, bez

ven-

Digitized by Google

dar da y kuliko jedan ſzamó illi drugi pomocsjum haſznovito priſzkocsitiſzi moxedu. Ovo ja razlucsno y oſzobito vſzigdi kod naſſeg jezika, negdi manye, drugdi pako malo viſſe, nalazim. Ovo iſzto uzrokuje manjkanje mnogih oſzobitih dugovany y imenah nyegovih, ter ſzilnu potribu znanoſzti y nauka verlo haſznovitih zanatov na zocsi daje, tako da vſzakome doiſzta trudno y znojno biva izizkavati volj ſzloxiti ona ſzpodobno y veſtno za vridna Csitaocza, koja vecs vekſa ſztran, kano y ſztareſſi naſſi u kakovoj god ſzpodobi ugledali illi primili nebi bili. Iſztinaje, da nekoje ricsi naſſeg jezika u jednom illi drugom Vladanyu illi ſztrani boljma prilicsne za imenuvat kakovu ſztvar nalaziduſze, nego u tretjem. Uzrok thome moxe mnogi u takim golemim proſztoru ſzvita bivat, u kojimſze naſs ſzlavni-narod zaſzeo

Digitized by Google

jeſzte. Mi mnogim ſztvarim imena nejmamo, niti ona poznademo, koja na peldu ſzamo u merzloj zemly narava poradja, vecs ako ime od onog druxtva uzamljemo, koje iſztoſze y od nijuh prama nama more kazati. Ali tako daleke prilike neizizkujucs, neka tko promotri u ſztarim hadetu xivucseg joſter horvatzkog y slavunſzkog paura. Perveſſi odivo y ruho kupujucs drugacsije ono iſzto imenuje, nego Slavunacz illi Szerblyn, kome ono ruho xena nyegova odtkiva. Onaj primi ime od mire, halata illi odiva onakovo, kakovomu nyegov Tergovacz dokazuje. Ovaj u nekojima kakoga prilika ſzvog jezika, volj negdaſſni Vlaſztitel y ſzadaſſni, a u ſztrani pako komshia Muzelmanin, volj nyegova Mati y Xena naucsila jeſzte, zatho dovoljan uzrok vidiſze, ako jednako odilye drugacsije zove y uzpita. Mi odvetki ſzud-

czi

Digitized by Google

czi pravicsni, y nijednu ſztran pokrivajucsi, ſztariuh naſſih, pricsutimo odmah u tutye primitog paſztorka, a zametnutog pako pravednog kadgodir odvetka, kojeg vindar zaderxavati ſzada vecs u duxnoſzti dobili jeſzmo. — A ſta y koja naſſi joſs odvetki u ovome poſzlu opraviti mogu, valja od ovud na ſztran metnuti.

Laſzno indi mnogi viteski Csitaocz viditi illi upaziti kakovu falingu moxe, koja u navadi kod nyegovog doma csiſztijeſze izgovarja, illi koju on csitajucs volj csujucs gdigodir primio jeſzte. Jer doklam ſztanje ſztvariuh radi naſſeg jezika u ovakovim udily ſztalliſſu bude, ter jedan Sheller, illi Adelung, volj drugi oſztali nyma ſzpodobni ucseniczi tugyh Orſzagov, u naſſoj domovini neizidju, koji bi naſz chiſztije govorit y piſzat naucsali, do

Digitized by Google

ote dobe Slavonacz Horvatha, niti ovaj y koji dalmatina ſzluſajucs csitavo razumil bude, jer komaj daſze ova druxba u naucsnim poſzlovim poznavade, kamoli dabiſzi ſtogod piſzali y ſzobſztvo vodili, y tog radi ſzigurno z-druxiti y z-jediniti nikako nemogu biti. — Ni ovamo neſzpada opomenuti kuliko ova dioba ſzlabi! — Jedino ja ſzamo od ovuda cseſztitome Csitaoczu naprid doneti u mom czilu imadem, kakova najmre y kulika xelya kadgodir za naſs ſzlavni jezik u ovu ſztran izpuniti oſztaje, koju vindar komaj moxebiti kaſzni odvetki ugledati y urediti budu mogli (bez dabi vindar zatho naſſa duxnoſzt, preſztajala krepoſzti mogucsne odviti) y gdi megyu vſzima poſzlima u ovo ime zdruxenye onako, kakovo na priliku u Nemacskom jeziku nalazimo najtexeſze pokazalo bude.

Naj-

Digitized by Google

Najmre dobro moxe mnogome znano biti, kak razlucsno doljni Szakſzonacz od gornyega, a ovi obadva od Shvabe, Auſtriancza, Rheinländera y Sveitzera govoridu, da jedan od drugog doiſzta komaj y koju rich razumivati mogucs jeſzte. Ter vindar nyhovi piſzmoznanczi, y knigopiſzczi vſzigdi jednako csiſztim ſzloxnim y vſzakome megyu nym razumnim jezikom z-jediniti u regulama y izgovoru ſztvariuh ſzpominyajuſze. Kod naſſeg ſzlavnog naroda joſs dugo, ja miſzlim, ima do take ſzloge, koji da tuliko raſſirit y golem nebi bio, kulikoga ſzilla od vſzake ſztrane zaſztira, gdigodir y tare, moxebit, dabi od davna pokoini biti morao. Ja baſs mnogo nedvojim, dabi ovaj narod onuliko nepriatelov brojil, kuliko nyegov jezik mogucs jeſzte, dabiſze od nyeg onaj dogacsay kazival, kojegſze mi da

Digitized by Google

naſz zaſztajucs od ſztarih Rimlyanov ſzpominyamo, bez vindar da bi ſtogod drugo prilicsno k-Rimlyanom nalaziloſze, vecs golem y razshirit po ſzvitu narod, jedina razluka vindar, ſzretom naſſeg naroda razveſzelit moxe, jerboti ovaj y danaſz xivi, y zatho muſze barem vſzakojako dobro uſſanye u buducse vrime docsekati neſzkratjuje. Kojiſze do ove dobe dovedeno boljma utemelyto, nego y kade joſs bilo jeſzte, viditi moxe. Nije on u takovoj ſzpodobi y ſztanyu joſs nikada ſztarome ſzvitu pokazaoſze akoprem nam Hiſtoria nyegova u razlicsitoj dobi verlo ſzvetle y glaſzovite ma y turobne dogacsaje dokazuje. Miga pokazati na z-ocsi ſzada iſztinaje, u tako ſzigurnom putu y priliki nemoxemo, nego ſtogodir joſs proti thome moglobiſze kazati, pokehdob u nekojim ſztranama nekoja druxba vidi-

ſze

fze kano pogiblyati. — Ja ſzudim vindar iz mnogih prilichnih u naravi dogadjajev — kajti zvekſinom onda pocsimlye jedan poſztajati, kadſze drugi razori. Negda pako odvetki onda ſzigurno prebivaju u ſzvojima kucsama na novo podignutim, kad nym illi vetar, illi ſzami poderano y ognylito ſztanye poderu. — Da on indi u raſztecsem y jakoſzt primajucsem ſztalliſſu jeſzte, iz uzroka: Jerboti mi xitely ſzadaſſni ſzlavnog naſſeg kolina nejmamo danaſz ucsenike, one y csitavo naſſe ſztanye onakove ſzpodobe, nije kakova naravno kod ſzvakog naroda u ſzvojim pocsetku, illi ſtogod vecsma krenutim k-putu ſzvetloſzti odredjenom bivati navadna jeſzte. Prominulſzeje naſs ſztalliſs mnogo verſztno od onoga, u kojem negda vile, veſzti, y czoprije nemir y ſztrah vodili jeſzu. Koja gdigodir upa-

zimo

Digitized by Google

zimo y u kojim god Wilaetu, navadniſzu Ucseniczi ſzuditi, da onaj narod verlo u tmiczi y bludnoſzti ſztanuje. Premda zatho ja joſs nemogu kazati, da vſzigdiſze u jednakoj ſzpodobi y ſztrani nalazide. A vecsma pako k-iſztini prilichno jeſzte, ako ja to od Ucsenikov y poglaviteſſe ſztrani naſſeg naroda kazivao budem. Ove ſztrane ni naſſeg druxtva verlo ſzlabo illi moxebit niſtaſze od jednakiuh ſzebi u tugyma glaſzovi teſſim Orſzagima xitelyov razlucsuju. Ovi vindar ſzebi jednaki u razlicsitim Orſzagim nezaderſavajuſze u jednakim ſztanyu k-proſztijemu dilu ſzvog puka. — Ja ſzudim vindar, da oviuh ſztupah megyu drugim kod naſſeg naroda od jedne do druge imenuvate ſztrani najviſſe u broju nalazilobiſze. — Kakova god indi joſs nyegova ſzrecsa bude, znanoſzt y nauk kod csitavog nikada u oni ſzpodobi,

kano

Digitized by Google

kano kod drugiuh narodov, kora-csaje ſzvoje, volj napred volj nazad, vodio bude. Ktome, kakogod koji preſzvetli Ravnitel ſzlavnog naſſeg naroda, pomocs y zapoved davati bude mogal, za znanoſzt naſſu povekſati, csiſztocsu govorenya podignuti, nauke razdiliti, bogatſztvo y jakoſzt ſzkuplyati, onakovo zvunſzko ſztanje takojer kod naſz ugledati y csekati imamo.

Kaiti pako naſſi knixevni y uceseni lyudi nit Gramatike, nit Sintakſziſa, od velike vindar potribe y fajde za naſs jezik, nejmadu; za koje nit uſſanje do ſzkorom nepokaxujeſze. Mogucsnoſzt pako u kratkeſſem vrimenu y z-manjſom mukom ſzada ſzpraviti vidiſze, nego Ingleze, Franczuze, y Nemcze u nyhovom pocsetku ſztajalo jeſzte, dok nyhovi ucseniczi obſtinſz-

Digitized by Google

ſtinſzke takove knige ſzloxili y ſzvome narodu van izdali jeſzu. Zatho indi, ako oni vicsu y naſſeg naroda ucsenikom nemarlyvoſzt, pocsetka ſzamo, ſzpoganyaju, koji do danaſz barem laſzno biſze umetnut bio mogao, ter po kojem csinu nevridnoſzt y zametanje naſſeg jezika mi bi ſzami uzrokovali y potverdjivali. Neka oni takojer promiſzle, y priſzpodobe, kakovo ſztanye, pomocs y ſzretu prilicsno k-naſſoj oni u pocsetku ſzvome imali y uxivali jeſzu y to ne na jednim vecs mnogim razlucsitim meſztima. Ter laſzno budu oni ſzvoje pitanje ſzami ſzebi odgovorit, nyhovu ſzkerblyvoſzt zadovolyt, rad kojeg uzroka nyhovi jeziki y nauki taku golemu csaſzt, y uzviſzenje prama naſſemu uxivadu? Tkoje kriv, daſzmo mi u tom neſzretni, a oni ſzretneſſi? mi ſzadaſſni? nemoxeſze recsi. Sztari naſſi? mi

Digitized by Google

u takovom ſztanyu mirnim y ſzretnim ſztare naſſe nebrojimo nit nenalazimo, kojibi zmoxni bili dovoljno onakov Temely poſztaviti kod naſleg naroda, kano gori imenuvati narodi, kojima y kojiuh odvetkom ſzadaſſni uxivajucsi vſza u ovime poſzlu uredita y poſztavita zahfaliti duxni jeſzu. Jerbo tkoje jednu Bibliotheku ſzkupiti, otvoriti y u cseſzti derxati tako mogucsan, kano zmoxni? Tko drugi takova uredjujucs uzderxavati, naſzlednike ſvojeg czila pomagati, podizati, y raztiruvati mogucs, nego onakovi zmoxni, kojih oni vikovito ime ſzvetiti duxni csutijuſze? Tko moxe Premiume podiluvati po 100, 200 do 1000 zlatnih dukatov za jedan illi drugi poſzao illi mashinu novu iznajdenu? Ter lyude nyhovu pamet y razume probudjivati, muku y trud uzterpit naplatiti? nexalecsi nikakov po-

troſſak

troſſak nit riziku, ſzamo akoſze obecsana fajda, y dobro obſtinſzko ſzvojemu konczu dovede

Dovoljno neka bude cseſztitome Csitaoczu ovo malo kod ſzpomenute ſztrani naprid doneti, gdi vſza Hiſtoria vſzakog ucsena naroda zavezana jeſzte. Prije vindar nego ja nyega na csitanje ove knixicze odlucsim, ovog jeditog ſzamo opomenuti, valya da nezamudim. Dabi on najmre pogled ſzvoj na onaj uzrok okrenuti nezaboravil, koji mene takovog prigonio jeſzte, u ovakome, a ne u drugome ſtilluſu moj poſzao izveſzti. Vſzaki laſzno y dobro moxe to znati, da Banat, Batska, y Szrim one ſztrane ſzvitle krune naſſe jeſzu, od kudaſze hrana oſzobito u druge ſztrane izbira, najviſſe pako u Horvatzku zemlyu po Tergovini, a od ovud pako y dilye vozide. Najvecsi

Digitized by Google

csi pako poſzao u tim Terxtvu indi Szpahijama y Paurom dolyne zemlye Tergovczi od kuda godir bi bili terati imadu, ſzkojima pogajajuſze, y kod kojih cheſzto y mnogo vreme prebivajucs, naravno dogadjaſze, da y nyhov nacsin y navade, recsi y nekoja imena primlyedu, koja u tim poſzlu uvik bivajucs laſzno zaderxavaju, y potlam od ſzkelle prolazecs, gdigodſze zaſztaju, iſztu navadu zaderxavaju. Ovaj uzrok vidimiſze dovoljan za odgovoriti, od kuda takovo razlucsenye izgovora u dvim illi trim ne daleku od drugog lexecsima meſztima dolazi.

Kaiti naſs narod pako, kako gori vecs ſzpomenuo jeſzam, z nikakvum regulom dokoncsano joſs nejmade, kakvog Dialektuſſa vſzaki u piſzanyu knigh derxati biſze moral, vecsſze radi ovakova manjkanja razumi-

Digitized by Google

zumivati moxe, da to do one dobe vſzakome na volyu oſztavito jeſzte, dokſze y naſs ſzlavni jezik pod ſzvoje knixevne regule z-jedinit, vſzigdi primit, y uputit nepoſztavi. Viditi, y iz ovog ſzuditi bude cseſztiti Csitaocz dovoljno moj uzrok mogao, da ja ovaj y ne drugacsiji nacsin piſzati primio, y nyemu podloxno izveo jeſzam.

Digitized by Google

I. DIO.

Kratkom zaderxujucs Razloge, na kojih Tergovina vſzake verſzti viſzi.

Tergovina jedan oſzobiti, neizmernj, y veliko haſznoviti Poſzal kod Naroda Chlovicsanſzkog raydilyujeſze, u veliku, y malu. Velika Tergovina domacsa moxeſze voditi okolu morſzkima ſztenama, po kanalih, tekucsom vodom, y na oſzovinama. Od ſztranſzke Tergovine ovdi radi velikog razloga za nyu potrebujucseg preſztati hocsu. Kaiti pako od domacse Tergovine najvecsi Dobitak na vſzaki Narod dolazi zatho ſzamo y od nye onuliko zpomenuti y

Digitized by Google

pokazati budem, kuliko ona na czil mog Poſzla y vecsu Fajdu nama nego ſztranſzka donoſecha za ſzobom vodi.

U otim ſztranama kod Narodov Europe vſze je preokrenuto vodiloſze, y Poglavari orſzagov za bogatſzvo orſzaga preſzkerbeti, vſzu nyhovu brigu najprije na ſztranſzku Tergovinu pokazivali jeſzu, koja vindar nikada lyudma tuliko poſzla y Radenya preſzkerbeti nemoxe, kano domacsa Tergovina. To najbolje prilikom iz Hiſtorie Inglezke Tergovine, kano najvecse ſzada megyu terſecsim Narodim, ugledatiſze moxe, gdi ſzamo Terſtvo kamenitog vuglenya iz Provinczie Newkaſtle na London Varoſs viſse ladjah y lyudih u poſzlu uzderſava, nego vſza druga Ingleſzka na moru y vodama Tergovina. — Ova domacsa Tergovina ſztoji u prominyanju ſztvarih neobdelanih zgotovitima odmah jedno za drugo, illi u prominyanju novcsenim, koje kupylenje zovemo. — Jer polya priſzkerbidu Gradove y Varoſſe, hranom y drugom potribom za vſzakojake zanate. Varoſs plati ovu

pri-

Digitized by Google

prifzkerbitu potribu, poklam ove fztvari kod nyega uredite bi bile, pofilyajuch nye na fztanovnike poljfzke. Od Varofsev indi pravedno moxemo fzudit, kaiti oni upravo iz zemlye nifsta nefztvaraju, da oni nyhovo bogatfztvo y uzderfavanye iz polva zadobivaju. Ali zatho ovaj dobitak Varofsev nemorafze ugledavati, kano kojifze fzellima, y polyu dofzpadajuch otimlye. Jer obadvi fztrane u razlicsito vrime jedan od drugoga imadu dobitak, ter razdilyenie pofzla jefzt u ovim kano y u drugim vfzim dogacsajem, vfzim onim Perfonam, koji razdilitim pofzlom zabavlyajufze, jednako od fajde. Szellyani kupiu od Varofsa vecsi broj obdelane y zgotovite robe z-manjm brojem fztvariuh nyhovog radenya, negobi mogli kupiti racsunajuch izhodeche troskove, kadbi fzami fzebi robu dogotavlyali. Varofs dodaje fzellama za nyhov odvifsak, kojeg ona nepotribuiu, jedan pazar, gdi oni odvifsak nyhov za potribnefse y hafznovitefse fztvari prominuti mogu. Y fchim vecsi broj puka y bogatfzva u Varafsu imade, fztim

Digitized by Google

vecsma y pazar razſiren biva, kojeg Varoſs ſzelyanom priſzkerbi; ter onako z-velikocsum pazara raſzte takojer dobitak ſzellyanſzki, kojeg y veksa megyu nyma ſztran uxivati dobije. Hrana koja jednu milu zemlye od Varoſsa raſzte, biva u iſztom meſztu u onoj czeni, na kojoj y ona, kojaſze od deſzet Mil zemlje vozi. Ali czena y ovome drugome mora navadno doſzta velika biti, za ne ſzamo nyemu nyegovu muku y troskove povratit, bezkojega on niti zemlyu obraduvati, niti ſztvari na pazar voziti moguch bi bio, vecs takojer Spahijam y poljſzkim Radnikom navadni dobitak preſzkerbiti, kojeg poljſzko radenje z-vekſinom y zadoblyuje. Szpahije indi y Radniczi od blisnih Varoſsa zemaly dobivaju u czini po kojihſze nyhove ſztvari prodavaju, izvan dobitka koji od radenja zemlye dolazi, takojer onaj potroſsak, koji iz daleka dolazech naravno na one prodavcze ſzliditi mora, a k-tome zacsuvaju ſzebi jednaki tovor ſztvarih, koje iz Varoſsa Domom dopelyaju. Vſzaki bivajuch u velikim Varoſsu moga oje ugledat one

zem-

Digitized by Google

zemlje, koje u blisnim Komshiluku jednog bogata, y velikog Varoſsa obdelyujuſze ter prifzpodobech k-onima, koje daleko od vſzakoga Varoſsa lexidu, laſzno bude onda ſzpoznaval kuliko dobrocsinech oviuh meſztah nyhovo terſtvo z-Varoſſom biva.

Pokihdob naravnim Nacsinom najprije potribu za xivot y hranu namiriti moramo, predje nego na Lepotu illi Rickocsu volj Vugodnoſzt ſztvariuh miſzliti moremo: zatho y ona ſztran poſzla, koja perveſsa preſzkerblyuje je ſztareſsa, nego koja ova ſztraſnya donafsa. Obradjenye y poboljſanye polya mora indi predje nego poſztajanje Varoſsev naſztati; jerbo polye daje hranu za xivot potriben, a od Vareſsev ſzamo ſztvari lepſse y vugodneſse dolazidu. Szamo odviſsak, y ſta ſzelyani za nyhovo uzderſanje nepotribuju, daje Varoſsem hranu, koja onako poveksavaſze, kako odviſsak raſzte. Premda Varoſsani kadgodir nyhovu hranu od verlo dalekih zemaly illi Orſzagov dobivalibi.

Digitized by Google

Onaj red ſztvariuh, koji z-vekſinom naraven jeſzt, premda vſzigdi joſs nebiſze bil pokazal, biva vindar u vſzakim Orſzagu iz nagnyenja chlovecsanſzkog uzderſavat. Dabiſze ovoga reda iz Narave naſse Csin y Upravljenje po ſzillnim naredjenyu lyudih nebantuval; nebiſze onda Varoſsi nigdi vecsi y puneſsi lyudſztva porodjivali, nego ſzamo onuliko, kuliko okolu lexecse zemlye y ſzellyani mogucsni bilibi nyhovim odviſskom odhranyuvati, a to predje nebi dolazilo, dok vſze ſztrane zemaly u najbolse moguchim obradjenju nebi poſztajale. Gdi ako Dobitki jednaki od poljſzkog radenya, y od Tergovine illi Fabrikah dolazidu, vſzaki volyticse ſzvoj Kapital na poſzal okolu zemalj, vecs u drugu ztran okrenuti, jer nyegov Kapital nije onda tulikoj pogibeli podloxit, kuliko jednog Tergovcza, koji mnogo red ſzvoj imetak ne ſzamo vetrom, y ſzillnim morſzkim ſzlapovim, vecs joſs y neſzigurneſsem elementu cslovecsanſzke neſztalnoſzti y budalastinam predati y oſztaviti mora. Kapital pako jednog ſzpahije lexi privezan na

zem-

Digitized by Google

zemlje, koju on obradjuje, y je onako ſziguran, kako ſzlabo ſta ſzebi ſzpodobna u cslovecsanſzkom druxtvu tak ſzigurnog nalazideſze.

Iſztinaje, da poljſzka radnya nemoxeſze, vecs ſzteskum mukum, bez pomocsi nekojih zanatcsiev terati. Kovacsi, Zimermanni, Kolari, Szaboli, Soſtari &c. jeſzu lyudi, kojeh ſzluxbu Paur mnogo ted potribnu imade. Ovi iſzti zanatcsije mnogo red jedan drugoga potrebuju, y kajti nyhovo ſztanye nije kano Paura y Szellyana na jednim komadu zemlye zavezano, zatho ſztanu y ſzloxiduſze blizu jedan drugoga, y zatho u pervinu volj jedno malo ſzeocze illi varoſsecz naprave. Doſzkorom prilexiſze k-nyma, Pek, Meſzar, Birtaſs y drugi oſztali zanatcſije y kramari, koji vſzima na zadovolyenje nyhove dolazecse potribe bivaju, y po kojih malo po malo Varoſs povekſujeſze. U ovim ſztaliſsu Varoſsani y Szellyani pocsimlyuſze megyu ſzobom potribnim ſzluxiti, Varoſs poſztane jedan vikoviti pazar, gdiſze Szellyani zaſztanu, ter ny-

Digitized by Google

hov zemaljſzki perod za meſtarſzku robu prominyuiu. Ova Tergovina preſzkerbi Varoſsanom Poſzal, Sztvari, y Nacsin za nyhov Uzderſanye. Broj y mnoſtvo nyhove robe, koju oni Szellyanom prodadu, odrejuje naravno broj y velikocsu hrane y drugiuh ſztvarih, koje oni kupidu. Indi niti Varoſsanom radenye, niti nyhovo uzderſanje nemoxeſze povekſavati, akoſze uzpitavanie od radenja nyhovih poſzlov y ſztvariuh za ſzellyanſzku potribu y preſzkerblyenje nepoveksava; a ovo uzpitavanie raſzte u oni priliki, kako polya y zemlye u vekſoj ſztrani y vekſom marlyvoſztjum obdeluvajuſze. Cslovecsanſzke indi naredbe, da nebi bile ovaj narayni put ſztvariuh nigdar uztegnule: Varoſsev bogatſztvo y velikocsa moralabi bila ſzliditi y raſzti u ſzvojem imetku poleg radenya y raſztenja poljſzkoga.

U onakim ſztranima ſzvita, gdi neoraditih zemalj joſs dovoljno imade, gdi zanatcsia ſzebi neſsto viſse novcza zaſzluxiti moxe, negomu za nyegov zanat terati treba, kudgodir nyegov poſzal dopira,

Digitized by Google

dopira, on nemiſzli onda ſzvoj zanat u velikom mnoſtvu goniti, ter za pazar tugyega y daleka Orſzaga raditi. Volyde on ſzvoj Kapital na kupovanje y obradienje zemalj okrenuti, ter iz zanatcsije poſztane na polyu radan, kojeg niti veliki dobitek na zanatu, niti jeptino uzderſanje ſzebe y ſzvoje druxine, koja iz Szellah dolazidu, moxega ſzpuntati, daſze odluesi voljma zadruge nego za ſzebe poſzluvati. On csuti, da jedan Maſztor ſzluga ſzvojih kupczev jeſzte, od kojih on ſzvoj xivot uzderxuje, da pako jedan Szellyan, koji ſzvoje zemlye obradjuje, y ſzebe od ſzvojeh y ſzvoje druxine poſzlov odhranyuje, ſzkoro ſzvoj vlaſztiti y nepodloxni goſzpon jeſzte.

U Orſzagima pako, gdi zemlye preſzkerbiti verlo muchno biva, illi teskum pogodbum, gleda vſzaki zanatcsija, koji viſse ſtogod novcza, negmuje na prilichno nyegov zanat voditi potribito, zacsuvano imade, ſzvoj zanat boljma razshiriti, ter poſilye robu na daleke domacseg y tugyeg orſzaga pazare.

Ko-

Kovach nameſzti gdigodir Fabriku od gvozdja, Tkalecz od vunene robe, y do koje Fabrike u vrimenu razdiliduſze u oczilnu y gvozdenu. a ove opet na druge potribne robe, kano noxeve, halati meſterſzki y. d. o. po kojim dolazi, daſze udilj vecsma uredjuju y popravlyajuch poboljſaju, koja vſzaki bez mog ovdi izvodjenya laſzno dokucsiti moxe.

Iz iſztog uzroka, iz kojeg kod poloxenja jednog Kapitala polyſzki poſzal zanatſzkome prepoſztavljaſze poloxenje Kapitala na Fabrike y drugu domacsu Tergovinu, ſztranſzkoj Tergovini vſzakog imena radi ſzigurnoſzti vecse, koju czlovik doma pod ſzvojom rukom, y praviczama pred ocsima, imade. Iſztinaje, da odviſsak hrane y robe, kog u domovini nepotrebujemo moraſze z-van orſzaga poſzlati na promimbu drugih nama potribnih ſztvarih. Za koja uvik kod drugog kakvagod naroda uzpitavanje bude, tako da onda y tugyeg orſzaga Kapitali naſsu marlyvoſzt uzderxuvali y poplacsali budu.

Polag

Digitized by Google

Polag naravnih ſztvarih dogacsajev vſzakog naroda najvecsa ſztran Kapitala najprije okrenyuvalaſze na polyſzko radenje, poſzli na zanate, y fabrike, a najzadnje na ſztranſzkiuh orſzagov Tergovinu, koji red, premda u vſzim Europe orſzagima nekoje ſztrani joſs biſze pokazival, zvekſe vindar ſztrane preokrinut nalaziſze, nekoji Varoſsi xivu ſzamo iz zanatſzkih poſzlov, drugi od Tergovine: tako da polag oviuh bogatſztvo Szella bliſnya, y nyhove zemlye bolyu ſznagu y ugled vridneſsi dobivalaſzu. Uzroki oviuh nalaziduſze u ſztarim navadam, y vladanju Naroda Europe, koje navade joſs y ſzada uzderſujuſze, poklam vindar vladanya drugi obraz verlo jako prominut u ſzpodobi ſzvojoj podignut ſztoji. Razgovor dily ovamo ſzada neſpada onako, kano, ſta joſter na kratkom ovdi ſzpomenuti ſelym. — Kako Tergovina u Varoſsim podignuta zemaly y polya boljſse obdelavanje y ugled za ſzobom vodila jeſzte?

Raſz-

Digitized by Google

Raſztenye puka y bogatſztva u Tergovacskim y Manufaktur Varoſſima poboljſa trojſztruko poljſzko radenje.

1vo: Kajti Varoſsi vſzim dugovaniem joſs neoraditim jedan ſziguren y velik pazar otvoridu, zatho ponukuvaju, y podbadjaju ne ſzamok viſsemu radenyu, nego y boljſemu. Koje dobro razſirujeſze na vſze ſztrane polya, koja z-ovim Varoſsem u Tergovini ſztoje, vſzi jerbo nalazidu pazar, y dadu vſzima dobitak za vecsu joſs marlyvoſzt y poboljſanje radenya preuzeti. Iſztinaje, da najbliſsneſsa meſzta priliku imadu za najvecsi dobitak primiti, ako jednako marlyvi radni y chuvari z-onima dalekima bivadu.

2go: Bogatſzvo u Varoſsima zadobito okreneſze mnogi put na kupovanje prilichnih zemaly y polya. Tergovczi y onako imadu uvik veliku ſzelyu Szpahijama poſztati, y kada poſztanu, jednakom ſzelyom na poboljſanje polyſzkoga goſzpodarſztva prevzeti jeſzu. Jedan ducsancsia navadan je ſzvoje nov-

cza

cza na dobitak noſzecse putove — Szpahije pako jaki na Izdavanye lepote y vugodnoſzti okrenuti. Jedan daje ſzvoje onamo novcze za natrag Intereſſima zadobiti: drugi, ako kadgodir ſzvoje novcze izdade, ritko cseka, dabi ſtogod nazad dobio. Ove razluchne navade imadu ſzigurno na nyhova miſzlenya y radenya u nyhovim poſzlim ſzvoj zavez y vutok. Tergovacz z-vekſinom jeſzt ſzercsen. — Szpahija pako plaſsliv k-pocsetku; Perviji ni malo nedvoji veliki ſzvoj Kapital na jedan red u polye okrenuti, akomu y kuliko uffanye ſztoji czenu ſzvog imetka povekſati; drugi pako, premda oſzim zemaly y polya, koji y novcze imade, ritko on od nyuh tako okretanye pocsimlye, y ako ſta umetne, ono jeſzt oſztanek od dohodkov nyegovih. Gdi pako ſzamo u ſzrednyu ruku Tergovina ide, ter tergovczi zajedno y ſzpahije nalaziduſze, viditije, kajti tergovczi nyhove velike poſzle na minute, redom, marlyvoſztium y dobrim csuvanyem vode, biva da, ovo uzderſuiuch kod poly v zemaly ſzvojih, ſzretneji y prikladneſſi bivadu.

3to:

Digitized by Google

3to: Z-terſtvom y Fabrikama jeſzt red y jedno upravno vladanye orſzagov uveſzto. — A ſztime ſzigurnoſzt perſone y imetka na xitelye podilito. — Ovaj izhodak tergovine premda najmanya briga na nyegſze mecse, jeſzt vindar najoſzobitiſsi megyu vſzima.

U jednim orſzagu koji niti ſztranſzke Tergovine niti Fabrike za vſzakojake potribe domacse imade, nenajde veliki ſzpahija y Poglayari niſsta, ſtabi oni z-onim dilom prirodjenih dugovany, koja za ſzvoju potribu y uzderſanye poſzlov poljſzkih nepotrebuju, pravili y prominyuvali. Onije indi potroſse u ſzvomu domu — moxebit z-vekſinom raſztepſzti puſziti y viditi moradu. Ako onaj odviſsak nyhove xetbe y dohodkov doſzta velik jeſzt, za mnogo jezer duſsah odhranyuvati: oni z-onime drugacsije baratati neumidu, vecs baſs da tuliko mnoſtvo lyudih uzderſidu. Oniſzu indi uvik okoliti tuſta poklonitim y priliznima ſzlugama, koji pokihdob niſs neimadu nyma za nyhovo uzderſavanye podati, niti drugu kakovu

prili-

Digitized by Google

priliku illi vlaſzt ſzvoj xivot terati, vecs csitavo od nyhove dobrote hranujucsſze, iz iſztoga uzroka zatho nyega poſzluſadu, iz kojeg y drugi ſzluga, kojiſze placsa. U ſztarinſzkoj dobi, dok Tergovine y zanata takova nigdi nije bilo, dobrovoljno goſztinſztvo velikih Vladavczev y Szpahijah onakovo je bilo, kakove mi prilike ſzada nejmamo, od tog niſzu od davnaſnye prilike, u naſsima, y magyarſzkima orſzagim, prije nego kercsme y birtie uvedene bi bile. Toiſzto primanye ſztranſzkih putnikov vidimiſze u vſzim orſzagim navadno biti, koji ſzvcju ſzpodobu blizu illi onaku z Turczima imali jeſzu, gdi y dan danaſsni vſzaki putni na ſzvojim konakom badava poſzluxit biva, Mehancsia tamo iz Religie nije dopuſzten, kano kojibi dar boxji hrane prodavao. — A na nekojih miſzta moraobi ſzvoj zanat akobiga y tirati hotio ſzam ſzkloniti. Szirote pako u takovim miſztama nalazecse jeſzu czervi, kojſze kod bogatiuh lexu. — Boghvam pomozi y ſzmilujſze niſzu ondi navadne recsi, kano da dar Boxji u cslovecsanſzkima rukama nebi bio. — Po-

cock

Digitized by Google

cock jedan Piſzacz Ingleſzki ſzpominva za jednog Arabſzkog sheikh, koi bi u Inglezku zemlyu potribnu ſzvojoj domovini marvu biodoſsao pokupovat, dagaje on na ocsitim piaczu y ſzokaku rucsajuch vidio. On je pozivao vſze mimo prolazecse ſzirote y bogate, dabi kod nyega ſzelli, y na nyegovim rucsku dil prijemali. — Navada naravna iz obilnoſzti ſzlidecsa, gdi Terſtvo y zanati ſzlabo poznati jeſzu. —

U jednim orſzagu, koji niti Tergovine niti Fabrike kakve uzderſuje, moxe jedan Gazda, koji velike dohotke primlye, tesko drugo uxivanye primiti, vecs ako veliku druxbu odhranyuje, koji zatho uvik pod nyegovum zapoveſztjom ſztoje. U ſzadaſsnyem pako ſztalliſsu moxe najvecsi Szpahija vſze ſzvoje dohotke, bez da mnogo druxine uzderſava, potroſsiti. Premda y ſzada z-onima novczima tuliko zanatcsiam y Tergovczem kano y teſakom xivot y uzderſanye preſzkerblyuje. Premda bi broj nyegovih preſzerbitih ſztvarih velik bil, zatho vindar broj od teſakov y radnih, koji

koji onu Sztvar preſzerblyuju, many niſtar nije. Viſzoka czena z-vekſinom dolazi ſztváriuh od velike Placse, kojaſze Teſakom y Zanatcsiam onoga poſzla platiti mora, y od onih Dobitkov, koji ove Teſake uzderſuju y poplacsaju. Bogati indi ſzpahija, koji ſzkupo u czeni a lepe ſztvari pokuplyuje plati u nyhovoj czeni, ſzve one Dobitke, nadnicze, y Teſake, ter podnaſſa uzderſavanye y odhranyenje nyhovo, akoprem ova ſztran u nekojima ſztvarima vecsa u drugima pako manjſa biva, onaſze mogu na nyizíne kupcze vſza razumiti, koja nyhovoj Potribi ſzluxidu.

Kaiti pako ove dvi najperveſſe ſztrani Naroda, okolu Polya Radni y Tergovczi, za nyhov Intereſs y Fajdu megyu ſzobom nigda ſzloxni biti nemogu, pokihdob Dobitak megyu nyma po izgubitku drugoga od nyuh naſztaja. Zatho u vſzim obadvi ſztrane Tuxbama nikada jednome ſzamo uſsi poklonitiſze bi morale. Szpahije mnogu y najviſſe Pauri mnogo red nyhovu Fajdu neugledadu, vecsſze puſzte kadgodir od ſzvog

Digitized by Google

nepriatela illi nerazumna Tolnacsnika u veliku ſtetu zapelyati. Kod czveta naſſega druxtva nitko viſſe neprofitira kako Nadnicsari y Radni na Polyu. Ove neſto ravnati y naucsati dobro je, ali vindar nikada tako primito nemoxe biti, vecs kada nye Tergovczi za Poſzao y Placsu navablyu, koju on viditi mora, na viruvanye ſzlabo uffanye imajuch. Dokſze pako ovaj ſzretni Poſzao y veſzel megyu nyma ukine, na hylladu pogubitog hleba uztraxujuch pomaraju, ter Jakoſzt vſzakoga druxtva oſzlabiju, kada moxebiti nekoji veliki Kapitaliſzti nejvecsi dobitak druxtva pod ſzvoje ruke primadu, koji za povratiti ſzretno ſztanye Domovine, akoſze ſzretom na haſznovitu ſztran u buducse okrenidu, xaloſztan ſztaliſs polakſati mogu. Jerbo nijedan Dil Kapitala tergovacskog illi ſzpahinſzkog nije nikada ovoga illi onoga orſzaga do one dobe imetak, dokſze gdigodir illi na polya, illi kucse y Fabrike, kano ſztvari uvik ſztojecse, neoberue. Kaiti jedan Kapitaliſzt mogucs ieſzte ſzav ſzvoj imetek u jednu czedulu od banke illi vekſzel ſzkupiti,

y

Digitized by Google

y odneſzti kudgod hocse, kadmuſze ſzvidi. Koje iſzto od druge Fajte zemlye y kucse imajucsev kazatiſze nemoxe, y nigda bez velikog uzroka nedogadjaſze.

Daſze ja ovdi odviſſe y u ovoj ſztrani Razgovorov, koja tuliko czil mojega piſzanya niſzu kako izhodki y ſzlidecsa od prepoſztavitih razlogov, nezaderſavam, uzrok jeſzt, jer ovake ſztvari: Za csitavo ucsenoj y cstejucsoj druxbi mogucse prid ocsi doveſzti y razboriti radi nyizine vridnoſzti potrebuvalebi ſzvoj y oſzobiti poſzal, koji u ſzadaſsnyem vrimenu verlo teſak, nemogucsiſze dokoncsati, vſzakome razuman biva. Vecsu duxnoſzt y ſzercsenye terſzitiſze uffam u najhaſznoviteſsom kotrigu ſzvake druxbe Cslovecsanſzke, koja je hrana. — Kako ſzlidi. razboriti.

Digitized by Google

II. DIO.

Oſzebujne zaderſtujucs razloge po kojih Xitna Tergovina udily ſzigurno voditiſze moxe.

§. I.

Hranu zacsuvati u Orſzagu jeſzt jedna megyu oſzobitom ſzkerbljom Naroda Csuvarov y Poglavarov. Nje ono zadovoljno, ako nyhova briga ſzamo za ſzadaſsnyu moxebit potribu, a ne y za buducsa vrimena pomocs neiztraxuje. Kraljevi y Poglavari shetuju doiſzta udily jedino Dobro ſzvog Vilaeta izvoditi, ali oni drugacsie nemogu ſzuditi, vecs polak primitim ukazu od ſztanja ſztvariuh po ſzvojima y Orſzaga ſzluxbeniczim. Tog radi duxnoſzt jeſzt jednog ſztanovnika domorodczkog nyma ſzvoje miſzle y ſzudjenje za ſzkupſtina

Do-

Digitized by Google

Dobro, kuliko haſznovito on ſztudi, pred ocsi metnuti.

Nacsin za dobiti y uzderxavati takov potribit konacz, mora kuliko je mogucse, razborno y marlivo mnogiuh od ſztranih pokazatiſze: Dobro nama! ako mi pelde, prilike, y dogacsaje vecs dovoljno prid ocsima imademo, iz kojih Nauk ſziguran primiti imademo, ter pogibelni pocsetak y putovanje primati uzroka nejmamo, odaſta ſtetune prije, vecs kada je doczne pomocs noſziti, ugledamo, ter mnogo red, velikum ſzerbljum y mukom tesko naplatitiſze moxemo.

§. II.

Naybolyaſze pomocs vidi za potribi priſzkerbiti, akoſze prepoveda ſzkupito providjenye hrane iz Orſzaga noſziti, a donaſsanje pako iz tugye zemlye dopuſztja y pomaxeſze.

Czil take prepovedi biva, vlaſztnikom zabraniti nihov Xitak, gdebi naj-

Digitized by Google

bolje mogli, izprodavati, y nye ſzilliti jeptinije czenu popuſztiti. Szilla taka na vridnog Szpahiju, radnog Paura y Tergovcza velle xeſztokaſze csuti, gdi mnoga muka, Radnog, csuvara y prekupiocza lexide. Jerbot ovaj Szpahija, Arendator, illi Gazda zacsuvaoſzije od ſzvog polja ſzvojom múkom y trudom ovaj xitak. Mi drugi nejmamo nikaku pravdu na nyeg, on bi mogao ſzvoju xivinu ſztime goiti, illi Rakiu paliti. Onaj Tergovacz pokupioſzije na ſzvoju Riziku za ſzvoje novcze, ſtaje vſzakome ponudito bilo, on je to indi pravedno uzdajuchſze na obſtinſzku viru y iſtinu za novcze cſzvojio, y pokihdob on vſzaku buducsu ſtetu ſzam biobi morao noſziti, vridnoje, da y vſzaku dojducsu od tuda y Fajdu uxiva.

§. III.

Obſtina jedna, miſzledu nekoju, imade Wlaſzt zverhu imetka vſzakog Druga megyu nama; A potribi puka valya daſze potriba jednog ſzamcza zametne, y za Fajdu oviuh nekojih,

Digitized by Google

kojih, valya da Poglavari druxtva nepuſzte tulike Hillyade duſſah od glada pomerti.

Od Pravicze jedne ſzkupſtine na Imanya drugiuh ovdi razgovorit nejma miſzta. — Ali za potribu puka nije duxan jedan Gazda vze dati, vecs ſzamo ſzvoj prilichni Dio. Puk y ſzkupſtina u ſzilnoj potribi moxe meni moju kucsu oteti, ali ne bez placse. Nikad necse jedno pravicsno Poglavarſztvo zapoved dati, ako ja moju kucsu u novcze umetnuti bi ſteo, ter onaj proſztor obſtini za ſzkupſteno dobro y uxivanje potriban biſze vidio, da ja nyu ſzamo ovome illi onome prodati ſzmidem, gdibi onda moja kucsa za jeptineſsu czenu izbubnyatiſze morala. A xitara ſzada hote ſzilom priterati, nyegovu robu za prodavati; y to jeptino prodati, jerboti nam je nyegova roba od potribe. a) Zar nam naſſa potriba kakovu pravi-

a) U Franczuſzkoj zemly tako prije, kano y u iſztoj ſzadaſnoj revolutii, Xitarom-ſzu Takſzu czine na hranu vſzake fele od-

re-

czu na nyegov ofzebujak daje ? Jelibi on y kad koga mogao bio fzilliti, nyegovu robu da mu tko odkupi, iz uzroka da on novcziuh potribu imade ? budelli y koji medyu nama gradjanov fzilluvat fzvoje fztvari illi kafzu na dobro y fajdu fzirotinfzku podati ? — Za fziromafze y vfzaku obftinfzku potribu morafze verlo doifzta fzkerbiti ; ali na obftinfzkom trosku, ne pako jedne glave : vfzakije fzamo fzvoj Dio duxen k-potribitim podajkima davati, a ne y za drugog takojer poplacsati. Zafto indi nifzi puk xita nakupio, da obftinfztvo u buducse vrime providjeno bi bilo, y ofzobito fziromafzim pomocs davati bi moglo ? A fzada bi nakanili, da Tergov-

redit pocseli, od onog vrimena vika za hlebom pocsimljefze. Ali y kod nafz nekoji od fztrani kupacz prodavczu Takfzu y czinu odrédide, y mifzmo k-tomo vecs y priucsni. Padnemi ovdi prikladno Mifzao ucsenog Adam Smith Ingleza. Da vfzaki cslovik fzebe za fzvoju perfonu fzretna y fzamovlafztna napravit xelide, polag tog pako nagnut jefzte, drugima lyudma fzillu navercsi y nye fztegnuti.

Digitized by Google

govczuſze ſzlobodno prodavanje nyegoviuh ſztvarih zabranyuje, ſzamo da drugi ſztim lafznije k-imetku xita dojti mogu.

§. IV.

Prodavati neka nikome prepoved nebude, ali izvan Orſzaga poſzlati ono, ſta y u naſoj domovini za uzderxavanje naſseg Naroda potribno jeſzte, ter takim nacsinom ſzvoje druxbenike hleba mentuvati, to nemoxe nijedno Poglavarſztvo podnoſziti.

Kada bi jedan red za vſzaki put naredba u naſsim Orſzagu bivala, koja xitak izvan domovine prodavati nedopuſztja, takſze onda ni radni nit Tergovczi nad ſzillom nebi mogli prituxiti. Onibi onda znali pogodbe y nacsin, kuliko kupiti imadu, ter nekabiſze po otim ravnali. Radni Paur nebiſze viſſe terſzio za pridobit, negobi on prilicsno prodati mogao, y to tako, da bimuſze y nyegova muka, trud, y pogibel povra-

vratila; a y xitar nebi viſse u Hambar ſzipao, illi akoli ſtogodir u ſztanſzkim wilaetu prikupio bio, csuvaobiſze domovini ſzvojoj ſtogodir doneti, kano na onakovo meſzto, gdi on csitav Goſzo od ſzvoje Tergovine y Robe nebiva. Alli vecs ſzadamuſzeje dopuſztilo kupiti, prekupiti, terxiti, noſziti bez y kake zapovedi volj prepovedi: (kano kazaloſzeje Tergovina je csitavo ſzigurna y ſzlobodna) A druga druxtva naſse zemlje niſzu hotilaſze obilnom darom u xitu obtershitiſze, y u rizikuſze metnuti, da, ako y do godine obilan rod padne, na nyemu ſtetu neterpidu. Obſtina y Poglavari niſzuſzi vidili potribito buducseg radi vrimena Magazine ſzvoje naſzipati. Ter ovome xitaru puſztioje vſzaki hrane tulikoſzi priſzkerbiti y kupiti, kulikomu jeſzt drago bilo, y ſztime ſzretu volj neſzretu ſzvoju csekati. Za nekuliko vrime ugledaduſze ſzlabe y ritke xetbe, xelyaſze pokazuje na dobivanje vecse hrane y dovoljnog hleba. Szad Szpahija voly xitaru gledaj z-dobrim da otvoriſs komore. Za pogodbu y czinu hochemo laſzno, tebe

koſta

Digitized by Google

kofta ovuliko. — Tvoja Provifia ovuliko — To csini u Sumi — Jeli da je upravno ? — —

Zafto morguju fzada oni proti izpelyavanyu hrane, koji u jeptinom vrimenu niti nafzipavati xeliti y ufztraxivali nifzu, niti fzada po oni czeni, na kojufze hrana krenula jefzte, platiti hote? Szpahije, Tergovacz illi Paur vindar neima bafs kake ofzobite xelye fzvoj odvifni xitak tugyemu Tergovczu prodavati. Onifzi doifzta nexelidu brigu y pogibel trofne fpediczie y daleke placse na vrat navucsi, ako fzamo kod kucse illi u fzvojoj domovini kupcze dobre nalazi. Valya damufze mnogo manje obecsuje y podaje kod kucse, kadafze Tergovacz odlucsi k-Tergovini za tugy wilaet: jer kad y kodnafz roba jednaku czinu, illi fzkuplja jofs nego u tugym Orfzagu bivade, onde nijefze bojati dafze ftogodir izvan Orfzaga izvozi. a)

§.

a) Priliku neka nitko nedonofzi od fzadafsnih u Franczufzkoj Revolutii izprobuvatih

§. V.

Ako ſztime ſzamo za buducsu ovog vrimena potribu pomocsſze najde, y narod od glada zacsuvat bude: Za ſtetu jednog illi drugog Gazde mnogo daſze glava netare. Neka on ſzada gleda kakoſzi hocse pomocsi, y ſzvoju Tergovinu terati.

Za ſzada je xitar nenadajuſcze bez datog vſzaka opominyanja uvatit. Szad viſse brige u Orſzagu rad potribe nejma nikake: Ma magaracz nejde vecs drugi red na onu csupriu, gdije prije koſzt ulomio. Tkocse ſzada prekupovat, naſzipa-

---

tih dogacsajev, jer ta niſzu naravna vecs Revolutionarſzka, y uzrok obaſzka ſzvoj dobro poznat ſzilloviti imadu. A da Inglezi jeptinije ſzvoja xita izvan Orſzaga noſzecs prodavaju, negoje czina tiuh na nyhove zemlje Pazarma, y oni vindar vecsi dobitak takum Tergovinom imadu, negobi, xito u nyhovoj domovini prodavajuch, imali, uzrok jeſzu nyhove premije y *Corn acte* kako Smith Inglez ocsito pokazuje y ja doli nixe prilikù dovoljnu ſzpomenuti budem imao.

Digitized by Google

ſzipavat, y za nefzretno vrime od glada prifzkerbit, ako ſtetu, koja mnogo red y drugacsiim putom dolazi, udily ſzamo xitar nofziti mora, koji y onako kad czina naglo na trag tergne, dovoljnu ſtetu terpide. Szada pako pravednim dobitkom terſzi bifze, dafzi barem od oniuh ſtetu naplati, kojifze za hranu dovoljno pripravili nifzu — bili mogucsni illi ne, — nemogucsni na Torgovcza nifs nefzpadaju, vecs na csitavo Poglavarſztvo y Obſtinu. Taka ſpekulaczia Tergovacska, koja ſzvojoj domovini najhaſznoviteſsu y najpotribneſsu robu kupuje y donaſsa, biva po takih naredbah zaterta y ſzkoncsata — ter kulikog dobra biva mentuvata ſz-takime jedna obſtina! — gdi oſzobito briga za hranu csuvati opominaſze, ondi z-takima naredbama zapoveſztſze dava, da ſzvi Hambari y Magazini razoritifze imadu. Ma joſs nije tu konacz vſzeg tog porushenya, vecsſze raſzshiruje tia do ſzvog pervog pocsetka. Jerbo ako Szpahija y Tergovacz uplaſsit bude od te ſpekulatie, y radnom Pauru nyegova rodna obilnoſzt Prohoda nedobije, ter laſzno

Digitized by Google

ſzno propaſzti moxe nejmajucs nikaka uzdanja y uffanja u kupcze, manje hocse ſzijati, jer ſchim bi viſse poxeo, ſztim bi many dobitak a vecsu muku y trud badava proterpio — y baſs onda, kada velika obilnoſzt vſzuda biva, ſziromah obſztat nemoxe, jerbomu hrana onda baſs nikaku czinu nejmade. Prilikah dovoljno imademo, da u takim vrimenam tuſsta duſsa bez y kake zaſzluske ſze nalazidu. Bacska, Banat, Szrim, y druge rodne ſztrani Magyarſzkog y Szlavunſzkog Orſzaga verlo dobro ſzpoznavadu, y nemogu dovoljno zaxaliti, da oni ſzadaſsnje veliko manjkanje hrane baſs takoj ſztegnutoj obilnoſzti pervih godina zapiſzati moraju. Jer ako izvozenye hrane u tugy Orſzag kadgodir na naglom prepovedaſze, illi na kakovgodir nacsin ſzpacsiſze voly pritexeſze, illi ako onima, koji na ſpekulatiu bi mogli csuvati y kupovati, ter radnom Pauru u rodnoj godini nyegov odviſsak uzimati, ſzigurnoſzt nyhovog imetka pod vſzaki nacsin za nyhovu fajdu baratati nedodajeſze, oni pametno ſzudecs ni nemogu ta Poſzao onda

na

Digitized by Google

na ſzvoju brigu csitavo y ſzigurno primiti, vſza indi nyhova volya porad naredbih y zapovedih za naſzipavanye hrane utergneſze, y prepovedaſze, zatho onda radniczi okolu hrane nemogu ni tulikih troskov izvaditi, koji bi nyma zaſzluxitu Muku y trud povratili. Radnik zamudi onda mogucsno po ſzvojoj kripozti ſzijanje, puſzti ſzvoje oranicze illi za ugar volj za livadu lexati, odpuſzti ſzvoje ſzluge, poproda ſzvoje konje y marvu, koja vſza ſzada iz ſzlaba ſzvog dobitka odhraniti viſſe nemoxe. Szvoju poxnitu y naſzipatu hranu mora da xivini polaxe, jermu y onako dovoljno oſztane, ſtaſze pokvari, indi y ono, ſta u Orſzagu pri rukahſze imade, nepadne na nikaku fajdu, vecsſze zamecse y proſziplye. Iz tog naravno ſzlidi do ſzkorom manjkanje v potriba u domovini, jer Szpahije y Tergovczi ſzigurno za nikaku veliku potribu niſzuſze mogli pripravit. A na berzom odmah nedadeſze odpuſztito y odbaczito Goſzpodarſztva orudlve y ſzlugi povratiti, zamudite oranicze upraviti y xita

po-

pokupiti. a) Neka gleda vſzaki dogacsaje vſziuh Orſzagov y vrimen. Gdiſzeje ſzamo za domacszu potribu ſzijalo y naſzipavalo, tuſzeje y u rodnim verlo godinama ſzlabo odviska nalazilo, a mnogo red, ako y kuliko xetba ſzfalila jeſzte, velika potriba y ſzkupocsa odmah dolazila. Takovo ſztanje negda u ſztarinſzkima vrimenu megyu lyudma je bivalo, prije nego Tergovina kod nyuh prebivati bi pocsela. Akoprem ze-

a) Od davnaſze je vecs ta xaloſztni dogocsay y u Franczuſzki zemly ſzpoznao, kako Parlament Toulouſe u jednoj Repreſentatii turobno ſzpominya iz uzroka ſzkoncsate xitne Tergovine u tugy Orſzag. Nous avons vu des fermes entières abandonées par l' infortune proprietaire. — La Depopulation devenoit plus ſenſible tous les jours: la maſſe des productiones diminuoit tous les ans. Le tems ſeroit venu, ou l' un des plus beaux pays, & des plus favoriſés de la nature auroit eté en proie a la ſterilité. Pelda; koju nedaj Boxe, daſze y na naſsima Orſzagima po takih naredbah izpunyuje! ter vindar mnogo ſzpodobe ſzadaſsnum ſztelliſom navplodneſse ſztrane Magyarſzke zemlye imade.

Digitized by Google

zemalja dovoljno za uradit okolu hrane imali jeſzu, niti ſterku iz shenicze, nit pivu volj rakiu od xitne fele pravili, vindar pako tulik glad, ſzkupocsu y manjkanje terpitiſzu morali. Sztarczi naſsi y danaſz xivucsi verlo dobroſze tog ſzpominyaju y previdjuju. Radna y jaka kucsa ako dobro promiſzlimo baſs y nemoxeſze odviskom za buducsu ſzilnu potribu obtershiti! Prilike y dan danaſnye to naſz ucsidu, jer illi nejma kud godar na dobro miſzto z-hranom odviſsom, a onako kano on shnyome baratje mora damuſze pokvari, ako dvi godine rodne budu, (tu metnem na priliku najboljeg Gazdu, kojih verlo maloſze nalazi.) zar bude gdigod Magazine pravio? Te prilike joſs vidili niſzmo, — pokloniti necse y nemoxe, — gleda kako debela marva od hrane nyemu kaku fajdu nebi donela. A tuliko vees fajde barem vidili jeſzu y vſzi ſzpoznavali, da dokſze pocsimlje gdigodir y za ſztranſzki narod pokupovat, ondiſze oko zemlje y boljma y vecsma radi y uſzijuje, ondi providjenye za Orſzag raſzte, y obilnoſzt nikada nemanjkuje. —

Digitized by Google

Tako nerazlucslivo od Boxje naredbe jeſzt lanecz cslovecsanſzkog naroda zavezan, da onaj narod, kojiſze od druxtva ſzvega ſzvita narodov odmicse, y ſzamo za ſzebe ſzkerbiti miſzlide, illi u obilnoſzti zagushitiſze, illi od glada y potribe ſzmanjkati mora. — Szusha, tucha, kukolj, neplod, y manjkanje mora iz naravnih uzrokov od vrimena do vrimena izilazit. Ali dabi ſzamo lyudi pametno poſztavit red u naravi nepreobracsali, y puſztili naravnu fajdu, koja mnogo red iz zlocseſztog pocsetka primaſze, izhajati! Jedno malo poterplyenje da imadu, y malena kaka ſteta u buducse dvoiſztrukom fajdom bijimſze povratila. Jer dobitak nekojih Szpahijah, xitarov, y Tergovczev ove godine napravi nama do vrimena, ſta ſzpoznali y vidili jeſzmo, mnoge Magazine y Hambare napunite. Ta dobitak razshiravatſze bude po naſſima oraniczam y mnogo badava lexecsem polyu, y onako plodnu xetbu udily daruvati.

§. VI.

Digitized by Google

§. VI.

Poglavarſzke naredbe moraduſze mnogo red, ſta nitko netaji, polag ſzadaſnyeg ſztanya ſztvariuh, tojeſzt Orſzaga moguçsnoſzt, plod, mnoxtvo naroda, Orſzaga lexanje, y druga oſztala ravnati.

Pravo je to: ali obecsana ſzigurnoſzt imetka mora za vſzaki narod y vrime fzvetofze obderxavati y csuvati. Ako ſta proti pervoj ovoj pogodbi ucsiniti potribnoſze vidi, to mora takojer udily fzvima obznanito ſztajat, polag ſtafze vſzaki ravnat y pazit imade. Jeli pako taka preprecska Orſzagu baſs haſznovita jeſzte, moxemo ovdi malo razvidit.

Da u jednom Orſzagu, koji obilni rod hrane zadobiva, dopuſztenje hranu izprodavati y noſziti u tugyu zemlyu verlo haſznovito y potribno jeſzte, miſzlim da to brez dvojbe ſzada iz proſaſztog razloga vſzaki vidio jeſzte. Ako tko ſzada bi ſzudio, da izvoza od hra-

Digitized by Google

ne barem ondaſze nedopuſztja, ako koji Orſzag doſzta ſzamo za ſzvoj puk, ma odviſſe baſs niſta nejmade; tak pitam ja — po kakovoj miri y nacsinu moralobiſze to izracsunati y zaznati? Primajucs u racsun obilne godine moraobi ta iſzti Orſzag u ſzlaboj xetbi uvik nedovoljno hrane za ſzebe imati. Akobiſze rachun polak zlocseſztih illi ſzrednih godin pravio, indi u dobrim godinama imaobi ta Orſzak uvik odviſſe hrane, kojabi morala propaſzt. — A xivincse mnogo red onda pohranit nemoxe, jer illi u zlocheſztoj lanyſzkoj godini za ſzvoj xivot uzderxavati moraoje prodavat, illi nije imao ſtimega odhranit, voljmuje pomanjkalo. A Szpahija y Tergovacz, kojibi radnog Paura u obadvim vrimenim verlo pomocsi mogao, necse da rizikuje, gdi ſzigurno ſzvoju ſtetu ugleda. Iſztinaje oni bi verlo dobru fajdu vukli, — ma neka — novczi barem nyma izplatiti oſztanu u naſſem Orſzagu, koji znaſſima rukama opet zaſzluxiti y dobiti moxemo, a drugacsije odisli bi u tugy Orſzag za hranu; uffanjem, nikad viſſe natragſze povernuti.

§. VII.

Digitized by Google

§. VII.

Akoli pako u jednim golemim Orſzagu nekoje ſztrane zemlye plodnocsi velike y lexanya nihovog radi, kana Provinczije, obilnoſzt vu hrani zvekshinom bi imale, druge pako veliku potribu; indi ove ſztrani megyu ſzobom dovoljno bi Tergovinu hrane uzderxavale, bez dabi potribnoſze vidilo u tugyu zemlyu ſtogodir poſzlati, gdi indi, prepoveſzt jedna Tergovine, u hrani z-tugym Wilactom verlo ſzvituvati biſze vidila.

Daſze mi y u ti ſzumny verlo privarujemo, ucsinaſz naſſe ſzpoznyanje. Takov ſzamoxivecs Orſzag moreſze jednoj Familii priſzpodobiti. Akobi xetbe vſzake godine jednake bile, mogaobi taki racsun dobro joſs obſztajati. Ma toſze negodi: Prominyuvanje valya danaſz ucsi dilye ſtagod upaziti. A domacsi potroſſak kog imademo, pravi, daſze ſzamo za ovu Godinu brinimo

Digitized by Google

ter potribna obilnoſzt, a) koju prodati nemoxemo, uvik biva na ſzpacsku, a koju vindar ako nejmamo y nederximo, perve ali ſzlabe ali zlocsesſzte godine glad terpiti moxemo. Prilika nam u tom Khina veliko Czarſztvo dovoljno daje, narod oſzobito radan u poljſzkome dillu, kano nijedan na ovome ſzvitu doiſzta nenalaziſze, naredbe takojer iſzti ta narod vridne za uzderxavati Poſzao, koji hranu priſzkerbi, imade, tako daſze dovolyao prehvaliti nemogu. Kajti pako ſzilni ta narod ſzamo za ſzvoju domacsu potribu, a ne y za ſztranſzku Tergovinu ſzije, iz tog uzroka dogodiſze da kadgodir ſzilni glad bez csujene gdigod prilike terpiti mora. Iſztina ova y regula vſzakoj pameti ocsito kaxe, da ſchime uffanje, y ugled za vecsi Pazar y Prodavanjeſze ukaxe, ſztimſze viſſe csuva, ſzpravlya, y naſzipuje.

Ako

---

a) L'importance infinie de ce ſuperflu eſt une idée, ſur la quelle on ne ſçauroit trop s'arreter. Necker ſur la legislation des grains l. 1. c. 13.

Digitized by Google

Ako koji Orſzag verlo malo xita dobiva, tome mora uzrok biti naravna neplodnoſzt zemlye, illi nevalyana y zlocseſzta radnya u polyu — ovog ſztraxnyeg z-vekshinom uzrok biva, voly naredbe Orſzaga, y pritesko ſztanye Paura, volj vrimena dogacsay. — U vſzakim tim ſztaliſſu moraſze pomocs iz tugyeg Orſzaga traxiti. A tko tam drugi vecs Tergovczi hranu noſze, kojiſze pako polak padajucse fayde illi ſtete povekſavaju illi pomanyſavaju, y hranu voly jeptinije akojih viſſe imade, voly akoli verlo malo, ſzkuplye razdilidu, y czinu pravedno radi nyhovog velika truda uzvifzuju. Tergovacz jednaku brigu hocse noſzit, illi hranu za domovinu voly za tugy Orſzag kupiti bude, onſze ravna poleg prilike y ſzvoje fajde; ako upazi damuſze dobitak zavezuje, pogubi onda on volyu badavaſze u pogibel umetnuti. A kad potriba dojde onda Poglavari obſtinſzki moradu pomoch davati, koji Poſzao y texi, y ſzkuply, y nikad od onake pomocsi, kano Tergovacski padade. Ivo: Jer je to zanat tergovacski, kojiſze viſſe

Digitized by Google

godin mora terat, dokſze dobro uvésti, nego y kakov drugi zanat illi Poſzao. 2go: Jeptinije gleda Tergovacz, vſze kada za ſzebe kupuje, y dobro da moxe dobit, jeptinije indi moxe y prodavat barem nema potribe da onog placsa, koji meſzto nyey Poſzao terra, ter tugyom keſzom goſzpodari. 3to uzima od Sziromaha ſzvaſta, ſtamu moxe dati illi obecsat, laſznije mu on moxe viruvat, jerbotga pozna kano radna a ſzirotu, ktome zasluxku dovoljnu y radni vſzaki nadnicsar tù uffati imade.

§. VIII.

Jeli nemora razlucsan y pritexak dogacsay od obilne illi manjkate xetbe uzrok od razlucsnih takojer naredbih biti? kada obilnoſzt imademo, zdrage volje neka bude ſzloboda hranu izvoxevati: Ali kada ſzami vecs potribu imademo, illi nyu laſzno previditi moxemo, onda barem moradu Poglavari prepoveſztjom hranu u Orſzagu zaderxavati, a vrime y hatari kada izvoza ſzlobodna bivade, moguſze u domorodczke pravde knigama

gama ſzigurno utverditi y obznaniti. Toſze vidi ſzpodobno ſztaliſsom y vrimenim, y po timſze onda y Szpahija y Xitar y radni Paur dobro moxe ravnati y pomocsi.

Valya da ta razlog dobro razgledamo. Pomocsi nit faide nejma nikome od take regule, kojaſze vſzaki chaſz prominyuje, y kojoj oſzobito ſzigurnoſzt poſzluvanja manykade. a) Jer onda uvik ſtetu najvecsu Szpahija y Xitar y Paur mora da terpi, czina hrane je tako lahka, daſze nijednome ni danguba nit muka nit interes neplati — to probuvati ovdi nécsu, jer dovoljno ocsito biti cse vſzakome, koji y malo u takim vrimenam Banatſzke y Magyárſzke czine xita upantio jeſzte, a kamo kakobi onda bilo, da Tergovczi odviſſak hrane na onima meſztama neprekuplyuju y onamo nedolaze. — Onda neka-

a) L'intervention frequente du Gouverne ment dans le commerce des bleds eſt contraire au bien de l' etat — ne manque jamais d'entrainer un grand nombre d'inconveniens. Necker ſur la legislation des grains P. 3. c. 12.

Digitized by Google

nekabiſzi Szpahija y Paur ſzam izvozivao y Pazare traxio — kako? kuda? kada blixni komshia doſzta hleba imade — na daleko — a gdicse priliku naji? ſzad valya da on Tergovcza traxi, koji drugacsije k-nyemu biobi doſſao: ma y Tergovcza u takim Orſzagu valya da cse verlo malo bivati, kano na miſztu gdije xitna Tergovina tako pogibelna, y dovoljno naſzipanje y csuvanje hrane nedopuſztjaſze. Ma taka razlucsna y prominujucsa naredba necsuva ni onu ſztran lyudih od ſzkupocse, koji hranu gotovu potroſſidu, kanoſzu vſzi oſztali Tergovczi zanatcsie y Goſzpoda. Jer akobi naredba to hotila, moralibi Poglavari prije previditi ſzvu hranu nalazecsu u Orſzagu, y onda noy czinu poſztaviti. Ali ni to obadvoje, — naj ſztraxnye vecs, — vindar nije za nyhov czil dovolyno, a kamo, da od privare nikad ſzigurno nemoguſze csuvati. Jer czinu u xetbi od xita nemogu onaku poſztavlyati, kano y u prolitju, kajti pako u jeſzeni jeptinabi czina bila, y onda ſzloboda bivala hranu izvozivati, vſzaki biſze terſzio onda kupovati, y prodavati,

Digitized by Google

vati, y izpelyavat, bili Tergovczi u broju kulikomu drago, – u pervima dvim Mefzeczi czina na xitu nifta nebifze uzvifzila. A onda Hambare y Magazine y komore, izpifzivat, iztraxit, razmirivat, y racsunat jeſzt vrime badava gubiti, rad priprecskov, koji fztvar pravo izveſzti nikad nifzu mogucsi (makar bi bafs y bila Poglavarov tulika Wlaſzt) A u prolitju, akobi vſza dobrim redom isla, tkofzije za csitavu godinu hranu prifzkerbio, jiobi hleb ſzvoj jeptino, ali ſziroma onda bi patio, illi teskom mukom ſzamo xivot bi zacsuvao, jer y doifzta, onda kada, y doklam bi ſzloboda izvoze bilo, vſzibi hranu na jedan mah prodatu krenuli, y tako moralobi bafs manje hrane oſztajati, nego drugim y naravnim putem dogadjalo bifze. Kakov bi pak csitave domovine onda ſztalifs bivao, kadabi drugu godinu illi tretu ſzlab rod y xetba padala, tko bi bio onda mogucs hranu prifzkerbiti, a ſzada ſziroma ſzvojom mukom, komaj da xivot uzderxuje. Take naredbe, kano prilikah y ſzvidokov dovoljno u ſztranſzkima Wlactim

ima-

Digitized by Google

imademo, uzrok ſzkupocse y potribeſzu udilly bivale. a)

§. IX.

a) Smith Adam glaſzoviti Inglez *on the Wealth of nations*, T. 3. p. 44. kake tkogodir izpituje y Paſzkum iſztraxuje, uzroke ſzkupocse y glada naſſeg vrimena illi prije 200 godin, od kojih dogacsajev dovoljno u knigama Hiſtorie nyh izpiſzate imademo, najti hocse, da nikad Tergovina ilii dogovor Kompagnie kake, illi Tergovacza, ſzkupocsu hrane upravili jeſzu, vecs illi raxanye y opuſztenye rata, illi nezgoda vrimena, odviſſe ſzuho, illi mokro. A glad nikad iziſſao nije, vecs onda, kada naredbe ſzillom ſzkupocsu skodlivami nacsinmi pomanyshati hotiliſzu.

Jer u jednom razshirenom Orſzagu, koji ſzlobodnu Tergovinu imade, ſzkupocsa izlazecsa od najgorshe godine vindar glad nikatla uzrokovat nemoxe. Vrimena neugodna jeſzu ſzusha y kiſsa. Kajti pako hrana na visheſſim y nixima meſztama raſzte (jer takovaje vecsa ſztran ſzvita, ritkoſze nalazi Banat illi Bacska) tako y zemlye volj ſzuhe volj jake jeſzu, y onda ſzuſſa illi kiſſa, koja jednimu meſztima skodliva jeſzte, biva na fajdu drugome komadu, y premda xetba biva ſzlabija

§. IX.

U iſztoj Anglii bioje nekoji Hatar xitnoj Tergovini poſztavit, tako, ako dapoſztavite jedne czine hrane ſzkuplye biſze bila digla, ſzlobodan onda izvoz prepovedan bi bio. Indi nekoje ſztezanye baſs u dopuſztenim izvozu uvik biſze moralo derxati; a kada pako manjkanje blizuſze vecs pokazuje, onda barem pod nijedan nacsin valya daſze izvozenje nedopuſztja. — A drugo; vindar je Anglia iz uzroka radi dopuſztene izvoze mnogo red u veliku potribu hrane napala.

Ako xito u naſſim Orſzagu ſzkuplye biva, nego u tugy zemly, onda izvozenje hrane preſztaticse doiſzta ſzamo od

---

bija nego u dobrim vrimenim, barem neſtoſze je nadomeſztiſo na jednim meſztu, ſta je pogublyeno na drugim. U miſztima, gdi orixa raſzte. koja verlo mokru zemlyu potribuje, y kadgodir pod vodum lexati mora, dogacsai od ſzushe jeſzu

od ſzebe. Naredbe od ſztrani Poglavarov za oto nikake netreba, jer ocsitu ſtetu nijedan Tergovacz hotoncze neceſzi na vrat umetnuti. — A zarje bijo kadgodir u Anglii ſzlobodan uvoz y izvoz?

Anglia, koja vſza ſzillom hotelaje uvezti, nije nikad dopuſztjavala uvoz hrane iz tugye u ſzvoju zemlyu, a izvoz pako po Premiumih a) verlo pomaga-

---

ſzu vecsma grozni, nego od xita mogu biti. Ter vindar naredbe Hollandſzke Kompagnie u Bengalu kod mnoge y velike ſzushe po ſzlobodnoj Tergovini hrane glada nikad niſzu upravile. — Znajucs da nijedna Tergovina, kakogodſze zvala, tako potribnu nyma ſzvu pomocs y obrambu od praviez, y tako jako nijednaju ni nepotrebuju kano xitna.

a) Primije od izvoza domacse hrane u tugy Orſzag jeſzt u Angliaſzkim Parlamentu letta 1688 vſzakoma Tergovczu od Shenicze (5 Shilling na Quarter) naſſeg broja csiſzta ſzrebra 2 fl. 30 kr. za okolu 420 Pf. jake mire, a od raxi (3 1/2 Shill. na Quarter) iz Orſzacske kaſze izplacsuvati odredito.

Digitized by Google

magala. Sztakum naredbum utergnulaſzeje prilicsna y navadna czena prama drugim Orſzagom. Ta naredba, koja pogibelneſſa mogla je biti, negoje doiſzta y bila vindar 80 godin trajajucs imalaje najbolye izhodke. Jer, ſta viſſe Tergovczi iztraxuvati hranu y kupovati pocsimali jeſzu, ſztimeſzeje viſſe pocselo okolu hrane raditi, y do te dobe nije manjkanya nikaka bilo, vecs obilnoſzt y jeptjna czena. Ma negda moralaje y ta ſzillo vecs do ſzvog konczа dojti — tojeszt da je ono vrime doslo — da Tergovczi z-dobitkom u tugym Orſzagu ſzvoja xita prodavati mogli jeſzu, akoprem czena hrane u tugyma Orſzagi manya bi bila, nego u iſztoj Anglii, jerboti ovde Orſzacska kaſza Inglezu mnogo red na Premji joſs tuliko priloxila jeſzte, kuliko jedan Quarter u Spanii, Franczii, illi Hollandii koſtuvao jeſzte. Kajti pako Tergovacz naravno za ſzvojom fajdom ide, gdijuje ugledao, dogodiloſzeje da polak naredbih manjkanje y vecsu potribu hrane u ſzvojoj domovini pravio jeſzte, koju hranu onda izvoxuvat nebi bio mogao

y

Digitized by Google

y na ſztranjſzki Pazar dolazit da mufze Premije niſzu podavale. Kajti pako czena hrane od Shenicze 48 Shill. a raxi 32 Shill. na Quarter bivajucsa onda ſzamo izvoz hrane prepovedalabi, onda vecs y naredbe niſzu mogucse bile upravit da vecsma neraſzte, jerbot do tog vrimena ſzillovat je bio izvoz od vecsma. A meſzto nyeg morat je bio uvoz dopuſztit. Ali doklam dovoljna hrana po csitavim Orſzagu dovezla y razdilila biſze bila, diglaſzeje uvik xito priko odmirite czine, y verlo dugo oſztajalo je pri toj. Jer razgovori od ſzkupocse, iſzpitavanje za hranu, prepoved glaſzovita po Tellaru vſzake izvoze, a dopuſztenje uvoze, praviloje vecsu draxinu y potribu nego biſze dogodilo bez Premiih bilo.

Te iſzte Premije niſzuſze u Tergovini xitka ſzamo obderxavale, vecs u ſzvakoj Tergovini ſztranſzkoj, gdi Tergovacz ſzvoj Kapital bez Premiih na trag vratit nije mogao dobivat, barem naravnim Profitom; Illi, gdi Tergovacz dolazecs na tugy Pazar ſzvoju robu

Digitized by Google

bu biobi morao prodavati za manje, nego nyega koſtuje, ako Premije nedobiva. Premije indi odrediteſzu nym bile, za povratiti nyma ſtetu dolazecsu, y Tergovcze ponukuvat da illi pocsimlyu, illi uzderxavat pocsetu Tergovinu mogu. Take Tergovine mogleſzu ſzamo za nekoje vrime trajati, jer Tergovacz vſzaki biobi ſzvoj Poſzao na kakov drugi put okrenuo gdi prilicsni barem dobitak bi imao. Nije ovde miſzta razloxiti uzroke, koji Poglavare ondaſſinye poleg ſyſtema merkantilſzkog uputjavali jeſzu, za uvezti take Premije kano Tergovini y bogatſztvu Orſzaga verlo haſznovite, dovoljno bude ako ovde nekto od Premiih na xitnu Tergovinu ſzpadajuesih ſzpomenuti budem.

Ove Premije gledaleſzuſze kano pomocs, koja radenje zemalja y Tergovinu hrane verlo uzdignuti budu. 1vo Da radniczi okolu polya ſzada vecsi Pazar imati budu, jerbotiſze hrana y u tugy Orſzag vozila bude, viſſe indi iztraxivanje hrane, y viſſe ſzijanye naravno ſzliditi bude. 2go Po Premiu-

Digitized by Google

mih nebude vecs hrane tako ſzlaba czina kako prije, po otoj czeni indi poſzli y zemlye y polyma vecsma buduſze pomagala y bolje uradjivala. Ti dva uzroka u nekoje vrime pokazati budu oſzobito veliko y obilno povekshanje hrane, y tako czenu dobru uzderxavati.

Odgovoriſze na oto — da makar ſzpomocsjum Premiih Tergovina u ſztranſzki Orſzag onako golema baſs y izajti bude; ta vindar Tergovina uvik na trosku je domacseg Pazara y ſteti ſzveg naſſeg druxtva. Jer tako, xitne Premije kano y vſzake druge Tergovine, namecsu na Puk dvoja razlucsita podavanja. 1vo Takſzu illi fundus, koja u Orſzacsku kaſzu dojde pod imenom y rubrikom (u pomocs Premiih) a) a drugo ovaj iſzti Kapital pravi y drugu takſzu na ſziromaski puk, koja Tergovczem u xepove ulazi, jer Inglezki xitar

ſzada

a) Ova rubrika u Anglii iznoſzi na godinu, jedan Millium y 800000 Pf. Sterling, vſzaki Pf. naſſeg broja ima 9 fl.

Digitized by Google

ſzada odmah derxi hranu ſz-Premiiama u czeni, ako vidi da tulika dobitka kod kuesna Pazara nedobije kano ſz-pomocsjum Premiih u tugyoj zemly, on za ſzvojom fajdom putujucs kreni hranu u Wilaet, y tako kajti csitav narod jeſzt kupacz od hrane, mora indi takodjer csitav narod ovu drugu takſzu placsati, gdi pervu pako ſzamo onaj, koji o xitu radi, y baratcse, placsade y kakoſze od ucsenih izracsunalo jeſzte, da kajti za 1vu takſzu na Quarter 5 Shilling izvoze placsaduſze, na ovu pako drugu 6 Pf. y 4 Shilling dolazide. (na ovu ſzkupocsu nekaſze nikod necsudi illi dvoji, toſze ſzkupo za Anglianſzko bogatſztvo nemoxe kazat, koji narod da u drugima ſztvarim ovako Goſzpodarſztvo vodi, vecs od davna Banquerout moraobi bio napravit. Za jednu peldu podati, doſzta bitcse kazat, da jedan ſziromah iſzproſzitom jednom forintom dovoljno ſziromacske hrane y pitja za okrepitſze ſziromaskog doſzta nemoxe kupiti.) Taka verlo teska takſza na najperve xivota potribe mora, illi uztegnuti odhranyenje y uzderxavanje radnog

Digitized by Google

ſzirote, voly pako povekshuvati novcsenu nadniczu, koja prilicsna za nyegovo uzderxavanje biva. Ako taka ſzkupocsa hrane pritexuje odhranyenje xivota, ona zaderxuje takojer y mogucsnoſzt zaſzkerbiti y odhraniti nyhovu deczu, pomanjsha indi y narod, kano ſzigurnoſzt ſzvakog Orſzaga. Ako pako povekshava novcsenu nadnicxu, ona onda uztegnide mogucsnoſzt mnogim gradjenom tuliko lyudih za nyhov Poſzao uzderxavati, kuliko nyma bi potriba bila, y kuliko oni bez take ſzkupocse mogucsi bili bi poſzluvati. — Zaderxuje indi radenie, marlyvoſzt, y induſtriu Orſzaga. Zato ſz-pomocsjum Premiih uſzillovati izvoz hrane ne ſzamo pomanjshuje ſzvake godine domacsi Pazar xitni u onoj miri, kanoga povekshuje u ſztranſzkim Orſzagu, vecs uztegnujucs povekſavanje puka y nyegovu marlyvoſzt u nekojoj dobi najſztraxnye czilide bolima pomanjshat neg povekshat za ſzvim ſzkupa csitav Pazar y mogucsno potroſenje hrane.

Szzu-

Digitized by Google

Szkupa pako xitna czina porad Premiih zatho nifta viffe niie u pomocsi Szpahijî nit Pauru, jer ovi onda z-oñima novczima nifzu mogucsi vecsi broj radnih lyudih y xivine uzderxavat y poplacsat, kajti vfza jednakim nacsinom u fzkupofzti rafztu, ter onako fzlabu fajdu od take naredbe y ifzti Tergovczi uxivadu; -- Zjednum ricsjum vikovita ova ifztinafze nalazi, da Tergovina, koja bez pemocsi Premiihfze tirati nemoxe, ona nikada onome Orfzagu na fajdu, vecs ftetu, biva, y pofzli bilibi u Anglianfzkom Parlamentu Poglavari-fzami fzpoznavali, da ovake naredbe fzame mogucsne jefzu bogate Orfzage y obilne ofziromafzit, kadbifze zavfz um Wlafztjom obderxavale, zatho odredili y fzami jefzu, da jedna Komiffia vfzaka tri Mifzecza naprid razvidi y fzudi y Parlamentumu obznani. Jelifze izvoz hrane fzlobodan dopufztit moxe y hafznovit biva illi ne, podavajucs Premie odredite?

Digitized by Google

§ X.

Padne ovde odmah moxebit xelya, da ako ſztom naredbom Ekonomia poljſzka podignutiſze moxe, dobro bi indi bilo nyu ſzliditi, do jednog ſzpoznatog vrimena, dok biſze zemlie y polya dobro uradila; dabiſze po takim prepovedom od uvoze naſs izvoz boljma polakshao.

Tih naredbih y Premiih mi zatho nepotribuiemo u naſſim Orſzagu, y baſs akobi naſſi Szpahije xelili to uveſzti, oni na nyhovim zemalya onu fajdu od Premiih nikad nebi vidili, koju xelidu. Jer onibi Orſzag morali obtershiti jednim verlo teskim aracsem na novo, y po otim vindar nyhove zemlye nebi verlo mnogo u czeni raſzle, moxebit viſſe ſzrebra bi ondaſze vidilo, csijeg vridnoſzt onda verlo ponizita bi bila, tako, da za jednaku texinu ſzrebra manjeſze ſzada hrane y vſziuh ſztvarih dobivalo bi. Czena pako vſzega radenya y placsa nadnicsarov moralabi uvik po onim nacsinom raſzti, tako da on uvik mo-

gucs

gucs biva za ſzvoju y familie ſzvoje potribu ſzkerbiti, vecs illi dobro, ſzrednye, illi tesko. Kako narod y Orſzag u ſzvojoj obilnoſzti biſze pomagao, natrag padao, volj ſztojecs y nemicsucsſze kako y prije bivao. — Ter onda radi ſzkupocse u radenyu kod viſſiuh novacza nit Szpahija nit Paur okolu polya pomagatibiſze mogao, vecs doiſzta terſzenje y marlyvoſzt verlo biſze ukinula, oſzobito pako u poſzlu okolu hrane.

Ako pako Tergovina naravnim putem voditiſze dopuſztjala bude, tojeſzt izvoz hrane ſzlobodan bivajucs, onda Tergovczi uvik voziti budu iz jeptinijeg u ſzkuplye meſzto — (ſzlabo onda kadgodir magyarſzke zemlye uvoza hrane traxile budu) voljma dobro nego zlocseſztvo; ſztime napravit budu, daſze na berzom raczko xito poshvabiti bude, y oko nyeg boljma raditi kada vecsma fajda dolazi — drugacsije pako naſſi komshije, Nemczi, Turczi, y Polyaczi bogati na hrani, akojim nikad y kodnaſz xita Tergovina dopuſztena bu-

Digitized by Google

de u nyh jeptinom rodu, illi Pazar ſznaſſima xitari praviti nebudu ſzmilli, onda, ako kod naſz zlocseſzta godina napadne, naſſi komshije niſzu nikad pripraviti y priſzkerbiti, dabinam ſzvojum obilnoſztjum u pomocs dosli, jerboje od prije vecs od naſſeg druxtva csitavo odlucsili jeſzmo. Nemogu ja ovde jednu priliku od pokojnog Cseſztitog naſſeg Kralya Petra Leopolda prepuſztit, koju ovaj wlaſztni Poglavar joſs u Toskani Herzeg bivajucsi uredio y na pervo davao jeſzte. Dupaty nam iz uſztih ſzlavnog Princza od xitne Tergovine ſzpominyajucs ovako govori. a) „Csitavo „ proſzta ſzloboda Tergovine imalaje „ takov dobar izhodak, da ja nikome „ ſzvi-

a) *Dupaty lettres ſur l' Italie Deux ponts en 1785 & Andreucci Diſſertation ſur le moyens d'employer les pauvres.* Paris 1781 nam pokazuje. — Depuis la loi qui a etabli en 1776 la liberte du Commerce des grains, la Toscane en a recueilli beaucoup plus, qu'elle ne faiſoit pas auparavant. A peine en uvoit elle ſuffiſamment pour la ſubſiſtance de ſes habitans: preſentement ſon ſuperflue eſt devenu pour elle un objet im-

Digitized by Google

„ ſzvituvati nebi ſteo, kaku naredbu
„ znano ucsiniti, za na novo nyu pre-
„ povedati. Jer laſznobiſzi pogibel na-
„ metnuo od puka Toskane kamenuvat
„ biti. Jaſzam vſza csitao, koja Fran-
„ czuzi proti ovoj ſzlobodi illi porad
„ nye piſzali jeſzu, y moje razloxenje
„ y probuvanje meneje odlucsilo za
„ ſztran ove ſzlobode ſze primiti. Pri-
„ jeſzmo imali mi u Toskani dvi zlo-
„ cseſzte godine: Obſtinſzka kaſza mo-
„ ralaje hranu kupovati, kojajuje preko
„ 150000 Thalirov koſtuvala. Megyu
„ pukom bioje mnogi nemir, jer je tes-
„ ki glad terpio. Poſzli uveſzte ſzlo-
„ bodne xitne Tergovine imaliſzmo joſs
tri

important de Commerce avec l'etranger, qui peutetre évalué a plus de 1500000 Sacs par an.

Ragiomento ſul Comercio dela Toskana, Fiorenza 1781. § 14. „ Le ſaviffime leggi frumentarie (de 14 Sett. 1774 de 24 Aug. 1775, de 7 Marzo 1778) hanno di ſubito ravvivata in Toscana la languente cultura de' grani, e ſi e veduta deſtinata alla ſemenza tanta terra, ingombrata finora della quaſi ſterile quercia. "

Digitized by Google

„ tri godine verlo y mnogo teske. Ob-
„ ſtinſzka kaſza nije viſſe hrane kupila,
„ niti ſzebe u dugove uvela, nemira
„ nije viſſe ovdi nikaka izislo, y u
„ Toskani nitko od glada ni pomero.
„ Ja doiſzta virujem, da, ako ſzloboda
„ xitne y druge mnoge Tergovine vſza-
„ ko dobro ſzobom noſzi y vodi, ona
„ proſzta od vſzakih priprechnih nared-
„ bah neuvriditiſze y najmanje nemora.
„ Jer akoſze put jednoj vodi uſztavit
„ volj zagatit namiſzlide, ona valja da
„ illi gat predere illi po drugima meſz-
„ tama razlijeſze. Szloboda od Ter-
„ govine povekshalaje takojer radenje
„ poljſzko kano y majſztorſzko. Oba-
„ dvi radne fajte Paur y Majſztor mar-
„ lyv y bogat pocsimaoje bivati. U
„ pervima godinama moraliſzmo vſza-
„ kojake muke y truda podneti; taka
„ ſzreta baſs u vſzakim velikim pocset-
„ ku najprije pokaxeſze. Ma kad vecs
„ jedan red ovaka Tergovina ſzama bez
„ vodje y teske muke pocsela bude
„ kretatiſze, dogoditcseſze iſztina je,
„ da gdigodir neſto kano neveſta y na-
„ ſzèrne; ali vſzaka mala falinga biti

cse-

Digitized by Google

„ csejoj na dobar nauk, y nyezina ja-
„ koſzt tverdo bude vſzakim koracsa-
„ jem ſzigurno raſzla. „ Ovaj doiſzta ſzretan izhodak jednog mudrog y velikog Poglavara u takovom ſztanyu, u kojim mnogi drugi ſzvu ſzercsenoſzt y uſſanje pogubili jeſzu, jeſzt jedita pelda, koja odviſſe nikadaſze preporucsit nemoxe. Od ovog viteskog poſzla vridna golemog Princza jedan Toskanſzki Paroch Cseſztitome Leopoldu boljma ſzvoje valuvanje prilaxe. a) „ Pocse-
„ tak naſſe ſzrete pocseoſzeje u jednu
„ dobu, koja za Toskanu najgorsha ſze
„ je pokazuvala, pokihdob vella ſzku-
„ pocsa hrane mnoge godine jedno za
„ drugim narod ovaj verlo je pritexila
„ y mucsila. Zavſzim terſzenyem, bri-
„ gom y trudom niſzu Poglavari Or-
„ ſzaga ovoj potribi dovoljno pomagati
„ mogucsni bili, tako da od velikog
„ glada xaloſztna boleſzt na lyude do-
„ sla y pomorala jeſzte. U takvim turob-

a) Siehe Ephemeriden der Menſchheit vom Jahr 1775 & 1776. Landwirthſchaftliche Verſuche eines Toskaniſchen Pfarrers. 3ter B. S. 81 & S.

Digitized by Google

„ robnom ſztanyu naſſeg Orſzaga vites-
„ ki naſs Poglavar izdaoie jednu haſz-
„ novitu naredbu, koja vſze druge pri-
„ precsne ſztare navade na Tergovinu
„ skodlivo ſzpadajucse uterſa ter proſz-
„ tije radenye y ſzkerblyenje hrane do-
„ puſztjala jeſzte, najmre: Da je vſza-
„ kome csitavo dopuſztena xitna Ter-
„ govina bez y kakova podajnka illi
„ placsanja na Malti gdigodir illi Har-
„ miczi y vſzim ovakim ſzpodobnim
„ meſztima, a drugo; da je vſzakome
„ ſzlobodno dobar y zdrav hleb u po-
„ voljnoj miri iz vſzake fele xitka ku-
„ hati y prodavati. — Na naſſe csudo
„ veliko vidilaſzuſze vſza meſzta do-
„ voljno hranom y hlebom priſzkerbita,
„ koje iſzto naſſi Poglavari nit za nov-
„ cze velike nit zavſzom teskom mu-
„ kom upraviti niſzu mogli. Tako iſz-
„ tinita je ova regula, da u takvim ſzta-
„ nyu vſzą prepovedanja, naredbe, pa-
„ zenje, y ſzilla megyu pukom ſztrah
„ povekshuvaju, y jednu napuſzt od
„ dangube y nerada porodjuju, ter ona-
„ ko velle vecse zlo y manjkanje uka-
„ xedu, nego naravnim Tergovine pu-
tem

Digitized by Google

„ tem mi boiatiſze imalibi. Jer po ta-
„ kima nacsini zavexuduſze odmah lyud-
„ ma y Tergovczem ruke y uſzta, y
„ makariimſze onda ſtogodir raditi do-
„ puſztja, oni od onog nit faide nit po-
„ mocsi nikake primiti nemogu. Vſze
„ godine od 1764 do 1776 bileſzu kod
„ naſz u rodu verlo ſzlabe, tako da
„ baſs dovoljne xetbe nijedne niſzmo
„ imali, ter vindar viteske y praved-
„ ne naſſe naredbe jeſzu naſz-y od ſzku-
„ pocse y od manjkanja, ſzigurne y zdra-
„ ve uzderxale koia udily od poſzli mi-
„ rom y veſzelyem po mudroſzti naſ-
„ ſeg lyubezna Poglavara uxivamo. „
Evo ovdi imademo, ne dvoibene Tol-
nacse y neſzigurne prebe, vecs od mno-
gih godin uzivatu fajdu joſs do danaſnjeg
vrimena.

§. IX.

Makar bio izhodak na druxbu ob-ſtinſzku od ſzlobodne xitne Tergo-vine kakav mu drago: Ali na meſz-to te ſzlobode moglibiſze y druga-esii dobri nacsini y putovi naiti; A prije

Digitized by Google

prije vſzeg drugog poſzla y ſztvarih moraſze u mnogo prilikam ſzadaſsnoj oſzobito potribi y manjkanyu pomocsi. Ako vecs hrane verlo pofalilo jeſzte, czena noj vecs odviſſeſze podigla, tako, da mnogo lyudih, oſzobito pako oni koiiſzi nadniczom ſzvoju hranu zaſzluxidu, hleb niti drugu kaku hranu poradi ſzkupocse platiti y kupiti nemogu; ako ſztime narodu vekse ſztrane velik potroſſak, moxebit glad y ſzkoncsanje na paſzti groziteſze; nijeli onda duxnoſzt Poglavarom za tu ſzilnu potribu y manjkanje briniti-ſze? Jeli jeſzte joſs y onda vrime ſzlobodnim izvozom zlo y manjkanie povekshuvati? ſzamo da nekoji jaki Szpahije u Magazinma y xitari u Hambarima nyhovo lexecse xito u dobroj czeni prodavati mogu.

Ovaj razlog imade tuliko prilicsnog k-iſztini y prevzetog za ſzebe, daſze nitko csuditi nejma, ako joſs mnogi Orſzaga Glavari po zatvoru xitne Tergovine pomocsiſze uffadu. — Pitaſze

ovdi

Digitized by Google

ovdi ſzada. Jeli taka prepoveſzt xitne Tergovine xelecsu fajdu doneſze, tojeſzt ſzkupocsu y potribu hrane barem za ſzadaſsnye vrime ſzkoncsade illi polaksa? Da naſz to uffanje prevaruje, da vſzaka ſzilla u Tergovini potribu povekshuje, a nikad pako neüztexe, imademo tuſta dovoljnih peldah. U kakim ſztallishu je bila Franczuzka zemlya u 1789 godine y ſzada csitave nyezine Revoluti, akoprem ſzada y drugi joſs uzroki zlo nyezino povekshuju. U kakim ſztalliſſu je bila 1790 y 91 godine je bila gornya Magyarſzka zemlya, a littoſz ſzkoro ſzav Orſzag, oſzobito pako Banat Komora od hrane! megyu drugim zlim ovaka glada, kulikaje ſzamo boleſzt y groznicza vſzake ſele, koja uvik ne ſzamo glad terpecse vecs y druge lyude u onima meſztama, koji glad nikaki terpiti primorati niſzu, napadne y potere. Ti dogacsaiſzu udily onima meſztima naravni gdi takov pomor y nevolya prebiva. a) Vſzi ovi Or-

a) Mnogo prilicsnog najti bude vſzaki koji tako zlo vidio illi csuo jeſzte u knigama.

Digitized by Google

Orſzagi odmah vecsi glad pocseliſzu terpiti, dokſzeje xitna Tergovina zatvorila, czena odmahſzeje ſzkuplya dizala, nego kod naſſih komshiah mnogo red pod jednim Poglavarom bivajucsih. Oſzobite uzroke tomu ja ove nalazim.

1vo: Da nekoji Szpahije y xitari iz uzroka, da nyma nyhova xita jeptino neſzpadaju, primoratiſzu csekat, dok drugi Tergovczi ſzvoje Hambare neizpraznidu, ovi indi csekadu nyhovu odluku, kaka god dosla, jer ſtetuvat ocsito nebi radi, dok uſſanje y kako imadu.

2go: Uplashenye vſziuh koji ſtogodir hrane pri rukama imadu, jer porad take zapoveſzti biva glad naprid vecs po Tellaru izbubnyat, povekshuje zlo joſs odviſſe.

3to:

---

ma. Sarcone: de' mali oſſervati in Napoli nell' anno 1764 P. 2. § 288. Takojer u Verfaſſer der patriotiſchen Anmerkungen über die dermalige Fruchtſpeere, Frankfurt 1771 S. 12 — 19.

Digitized by Google

3to: Bogateſſi Goſzpodari private odmah, y gledaduſze ſta prije za buducse vrime preſzkerbiti, kupidu y naſzipadu baſs, neuzdajucsſze u buducsu jeptinu czinu illi dolazecsu hranu, viſſe negojim bi y od potribe bilo.

4to: Ovaj odviſſak na prodanje y Pazar viſſe nedojde, kajti pako po takih prilikah y Szpahije y xitari pametnoſze uzderxavati za prodavati hranu pocsimlyu, uffajucsſze volj boljeg Pazara, volj radi y ſzebi neſto odviska zachuvati y izhoda csekajucs, zatho biva xito joſs odviſſe u czeni.

5to: Dokſze pocsne xitna Tergovina zatvorit, onda pretergneſze ſzkoro u vſzemu Tergovina; (dobro ſzpoznadu to gradjani y ſzellyani onih miſztah, kuda ſzamo z-vekse ſztrani Tergovina prolazi, a kamo oni kod kojih je prije prebivala) jerſze ſzamo po Tergovini hrana na ſzvoja miſzta podiliti y odviski iſzpelyati mogu, jedan zaſzluxi hranu, drugi ponovcsa muku, ter zaſzluxi hranu illi nyu kupi. Ta je uzrok ſzadaſnje

Digitized by Google

ſzkupocse u bogatim na hrani Banatu, da zaſzluxbe nigdi nejma, koju Tergovina dade, y pravi daſze czina hrane ove ſztrane Dunava y Arvatſzke zemlye z-onom u Banatu tako jako neodbia.

6to: Szpahija je predje verlo rad xitaru ſzvoju hranu ponudjao y prodavao, tako iſzto y xitari ſzu megyu ſzobum baratali, ſzada pako nitkoſze necse mnoxinom hrane obtershiti, vſzakiſze valya da boi kvara, kad ſzlobode gdi y kome bi mogao prodavati nejma, koji pako ſtogodir ima, on csuva ono uzdajucsſze u bolyu czenu, koju on laſzno previdit moxe, budeli raſzti volj padat.

Iztiuh uzrokov izilazi poradi ſzumnye verlo krive lyudih, y radi uztegnute haſznovite Tergovine, mnogo red jedna nenaravna y baſs poglavito naredjena ſzkupocsa y manjkanje, akoprem ſze dovoljno u Orſzagu xita nalazi, niti drugacsijim nacsinom nikaka glada bojatiſze bi bilo.

Iſzti-

Digitized by Google

Iſztinaje, kadgodir moxeſze jeptina czena hrane y ſzillom doterati, ako u jednim plodnom Orſzagu, gdi Tergovina czvetiti pocsela jeſzte, y obilnoſzt porad ſzlobodne izvoze udily podavate, dovoljno joſter providjenye imade, okolu taka vrimena puna z-Hambarima y Magazinma izvoz u tugy Orſzag xita na mashcze prepovidaſze. Ali kakvum praviczom? kakvum fajdom? zar jaka y dobra czina xita, ako hrana u tugy Orſzag voziſze, odmah zatho glad illi potribu pokazuje? Take czene more biti tko zna kak daleka potriba u uzroku, koja nama lepu y dobru fajdu donaſſa. A gladaſze nikad ondi bojati nejmamo, gdi vſzaki Tergovacz ſzvojom hranom y mukom ſzlobodno baratati bude. Staſze pako naſſih ſzirotih, ſzlabih xelirov voly xitelyov doticse y nyhove pomocsi, za nye imaduſze drugi dobri nacsini da oni jeptinije xito dobiti y zaſzluxiti mogucsi bivadu, koja na moj ovdi razgovor nepadadu. Promiſzlimo ſzamo kuliku mi ſtetu terpimo, kada naſſoj domovini onaj dobita-otimlyeſze, kojegnajviſſe lyudih u naſz

Digitized by Google

fim druxtvu podilitog imali y dobivali bi. Verlo je znano vſzakome, da, gdije prije taka verſztna Tergovina bivala, kako ondi radenye, zaſzluxka y novacz je raſztao, odmah pako za ukinutim xivotu Tergovine xitne y izvozu, vſzaki zanat y poſzao ſzvoj dobitak ſztegnut je vidio: kuliko morguvanje nebiva megyu pukom, ako na nyem ktome joſs podanjki jednaki oſztanu? kako uplaſſenye za xitare po tim napraviſze za nekupiti y ſzpravlyati xita u buducse vrime y potribe? Kuliko uplaſſenje za ſztog Szpahiju y Paura za povekshavati iz zemlye hranu! oviſze ſzada u dobroj czeni mogli bi pomocs, koji tuliko vrime ſzvoju muku y trud jeptino y baſs badava moraliſzu podavati. Kak tesko mora biti jednoj ſztrani plodne zemlye, koja ſzretu imade pod jednakom oblaſztjom bivati, ako ſzvoju muku y dobitak hrane za drugu neplodniu ſztran alduvati mora! a kako xaloſztno mora pako y za ovu ſziromaſſnu ſztran biti, koju narava ritko vrimen obiluje, akojojſze zaſzluxke navadne ukinidu, od

kojih

Digitized by Google

kojih vecsi xivot nego baſs y od ſzvoje zemlye uxivala jeſzt.

Steta indi, koju iz take prepovedi dobivamo nebiva ſzamo u pogubitom xitarſzkim dobitku, vecs ſze ona razilazi y na vſze druge ſztrani radnog druxtva, koji prije ſzvoje csitavo uzderxavanje kod Tergovine nalazali jeſzu, y doiſzta po zatvoru xitne Tergovine nebiva tuliko manjkanye u Orſzagu od xita, kuliko biva, da narod dovoljnog rada y poſzla nejmade, tojeſzt da novacz nikaku muku vridno neſzliduje. Dok ſzamo malo pomotrimo, vidiſze, kuliki Maiſztori od vſzake baſs fele, puk kiriu terajucsi, Birtaſſi, Kramari, Nadnicsari, y drugi oſztali nyhov hleb pogubivaju. A dok tuliko druxtvo ſzvoje zaſzluxke nejma, mora daſze dogodi, da y oni, koji od nyh xivili y uzderxavaliſze jeſzu, pomalakſzadu, y tako jedan za drugim ſzkupito izidje, da csitava obſtina Orſzaga terpi y velle tesko mucsitiſze mora. A kako ſztanje mora xaloſztnog xitara y nyegove kucse biti koji ſzav ſzvoj imetak u Tergovini der-

Digitized by Google

xi, illi nekoju ſumu pokapariſzao jabanliom Tergovczem, volj ſzada na ſzkorom dobro uffanje imade, ter ſzada na jedan red prekinemuſze Poſzao y Tergovina, od aſta ni u ſznu mu prije niſs padalo, kad vidi da on ſzvoju Trampu illi Spekulatiu badava je pravio; — terſzada valja damu nyegova ſzreta y imetak badava lexi y propada.

§. XII.

Ma ako Poglavari komshinſzkih Orſzagov izvozu hrane prepovidali jeſzu, ſta nam fajde onda naſſi razlogi: onda morat csemo y mi zatvorit naſſu hranu, jer drugacsije moxebit doczne csemoſze uveſztit od dopuſztene kod naſz izvoze, kada vecs pomocsi ſzi nebudemo mogli.

Pervo: Ta prepoved biticse badava, gdi Tergovina y hrana po moru onamo dojti y oticsi moxe, gdiſze ſzav ſzvit proſzto zaſztaje, peldih dovoljno od tih dogacsajev imademo, kod kojihſze ovdi zaderxavat nemogu. Drugo:

Digitized by Google

go: Makar naſſi komshije izvoz prepovidali nyhe hrane — akoſzmo mi prije od nyh hranu dobivali nama indi naſſa prepoveſzt zatho niſta nebu fajdila, mi zatho niſs viſſe nedobidemo. A tko pako miſzli, da komshije ſzada naſs odviſſak izvoziti budu y mi od hrane puſzti oſztati budemo, on ſze verlo ukanyuje. Jer dok komshije izvoz nyhe hrane prepovedaju, oni po tome tuliko rade, da ſzada y uvoz hrane csitavo onamo prepovedan y zatvoran obznanjuju, ſtoſze iſzto ſzada y od davna vecs kod naſz dogadja. Jer tugyeg Orſzaga xitari necseju takovom Orſzagu niſta na ſzvoj racsun poſzlati, gdi nymſze laſzno bi dogodilo da jim czenu y takſzu ſzada na nyhovu dobru ſzluxbu bi naſziliti, illi znajucs, da ondi Tergovina nije verlo ſztalna y uredna, gdi Vladavczi u tako xaloſztnim godinam za ſzvoj narod hleb kupovat y podavat moradu, akoje xive xele uzderxat, ter y iz druge ſztrani bez nyegova uffanja y racsuna pocseloſze onamo vozit, illi uffanje boljſeg y dovoljnog roda ſzada nyhovu czenu bi polakshalo, z-jednom recsjom necse ve-

Digitized by Google

liki Tergovacz nikada onamo icsi, gdiga hadeti y pravde lafzno zamefzti y vfzaku fajdu muke y truda nyegovog do vrimena ukinuti mogu; voly gdifze lyudi, koji od nyegova zanata nifzu, u nyegov pofzal umishadu, koji vindar tuliko vrime y probuvanje potribuje, y nauk od fajde y ftete, kuliko jedan vodja ferega pogibel, fzigurnofzt, razgled hitar, y mudrofzt, dok viteski vezir pofztane. Taka je narava fzviuh velikih fztvarih. Domacsi naffi xitari y Szpahije neteradu fzvoju Tergovinu po tugyima Wilaeti na kake fpekulatie, vecs gledadu kako najduxe u pol illi csitavoj godini hranu pokupidu y od brigefze kurtaliu. A gdi y jedno malo parcse zemlye biva, koje ofzigura fzlobodu Tergovine, tamo doifzta fzipafze odviffak illi za racsun tugyh xitarov illi na fpekulatiu domachih Gazdah. Ondefze ne fzamo izvoz hrane nikad neprepoveda, vecs akobi gdigodir fzamo illi falifan glafz izilazio, da ondi fzkorom izvoz prepovedan bude, Poglavari onog komada zemlye odmah na znanje publicsno dodadu, dafzu taki razla-

Digitized by Google

lazajucsi neiſztiniti glaſzovi. Szudim ja ovdi priliku od Hollande zemlye da umetnem, koja za ſzvoj puk golemi y Tergovinu u hlebu y pivi ni deſzeti Dio iz ſzvoje zemlje, ſta potroſſi, u najbolſim godinam neizvadi, ter vindar tuliku xitnu Tergovinu vodi, da gdagodir najplodneſſe zemlye Sztanovnike pohranyuje (kakov y koji je to put, ovdi ſze iztraxit nemoxe) y zatho u jednoj mali priliki 23tog Oktobra 1789 Poglavari Amſterdama na znanje davaliſzu ove ricsi. a) „ Pokihgob nekoji glaſz u Ham„ burgu iziſſao bi bio, kano da izvoz hra„ ne u Hollandi prepovedan bude, rad „ kog uzroka nekoji tamo potovoriti „ brodovi ovamo nakanyeni niſzuſze „ krenuli. Poglavarom pako ovog „ miſzta verlo u brigi jeſzte, daſze taki „ glaſzovi nyheg Orſzaga radi nerazi„ lazidu, zatho mogu oni vſze y ſzled„ ne oſzigurati, da oni nikada ta czil „ illi miſzao imali niſzu, izvoz hrane „ od ovud prepovedati. „ Tog radi uzro-

a) Siehe Hamburgiſche Monatſchrift vom Novemb. 1789.

Digitized by Google

uzroka Hollanda, Genua, Mleczi y Hamburg mala druxtva, koji ſzkorom niſs oſziliti nemogu, uvik u gladnim godinam najvecsi profit od nyhove verſztne Tergovine po ſzuhom y po vodi uxivali jeſzu. Neizmerno je ono xito y hrana, koja ſzamo na ſpekulatii u ovima meſztama lexide, nejma onog bucsaka u ſzvitu gdibi oni muku, put y trud oticsi xalili, volj za jeptino kupit, illi dobro prodavati. A neracsunajucs onaj veliki xitak, koji ſzkromcze na taka miſzta padade, y kojeg ſzilla kojekakih naredbih onamo doterade. a)

§. XIII.

Szkupocsa ſzamo hrane, akoprem gladaſze joſs bojati nije, jeſzt vindar Orſzagu verlo na skodu; a ta ſzkupocsa praviſze mnogo red, bez da potriba kaka hrane u Orſzagu bi bila,

a) Siehe patriotiſche Gedanken eines Dänen vom Jahr 1790. Sie ſind bekannt als Schriften des Grafen Smettow. S. 18, 23. — Dann Reimarus über Getraide-Handel, Hamburg, 1791.

Digitized by Google

bila, zaderxavanjem hrane u Szpahinſzkim Magazinom, y Lukavſztjum xitarov u nyhovih Hambarih. Rad tog bivadu mnogi ſziromaſzi, koji czinu platiti nemogu, baſs tako kako y u gladno vrime na niſtar metnuti. Ako valya, daſze ovoj teskoj pogibeli potribita pomocs doneſze, moraſze odredit, daſze tako naſzipavanje hrane y prekupovanje zabranyuje, pokihdob ta uzrok jeſzte, koji naſſem druxtvu nedade u prilicsnoj czeni ſzebi hleba zaſzkerbiti, kako biſze moglo onda, kada iz perve ruke radiocza hrana biſze kupovala.

Da ſzkupocsa baſs iz tog uzroka dolazi, uzderxavanyem y csuvanjem odviske hrane, to nije iztina, y makar nerazumna vika gdagodir ktome viſitu prifzilila jeſzte, yindar tako obilnog odviska nikadaſze nije naſslo. (Take navade u naſſim Orſzagu verloſzu retke) — Ma to iſzto je proti naravi iſzte Tergovine y proti fajde vſzakog Tergovcza, jer ako jedan lud bi bio y bez potri-

Digitized by Google

potribe ſzvoje hrane czenu bi dizao, dvadeſzet drugih csekadu od davna prilike, kakobi ſzvoju hranu ponovcsali, kadgodir y malim dobitkom dovoljni, a ofzobito gledajucs, da nyim hrana na brigi do one dobe neofztane, kad uffanje dobre xetbe y manjſeg prodavanya raſzte, a nijidan pako nexelide odviſſe hrane u Hambari zacsuvati, dokſzeje vſza obilno ſzpravila. Ali one uzroke valya dobro promotriti, koji czinu ſzviuh ſztvarih, y ofzobito hrane odredjuju. a)

zaſzlu-

a) Smith Adam Inglezkog naroda dika, razlucsuje ta ofzobito uzrok najſzigurnije, csije ſzudenye ja ovdi na pred doneti velle terſzitiſze budem, pokihdob megyu uicsenim danaſnim ſzvitu, dovoljnoje ſzpomenuti da Adam Smith u ſzvojem ſyſtemu to kaxede, za vſzaku diſputu mogucsu prekinuti. Tko Inglezki narod ſzadaſni, vecs okolu 100 godin ofzobito, dobro poznade, radi ſzretne nyhe (kako oniju *our happy conſtitution* zovu) conſtitutie nemoxe tajit, daje jedan narod u obilnoſzti porad ſzilne ſzvoje Tergovine najvecsi y najbogateſſi, od kog iſzti Smith kaxe,

Digitized by Google

Zaſzluxak vſzaka poſzla, kojeg cslovik u naſſoj ſzkupſtini pravide, ravnaſze z-jedne ſztrane polak potroſſitog vrimena, truda, verſztnocsi illi prikladnoſzti, y pogibeli, a druge ſztrane ravnaſze polak potribe od zaſzluxka. Po ovime metneduſze vſze czine ſzamo od ſzebe jedna gdrugoj u Ballanz, * y poradi Tergovine Orſzagov ſze,

---

kaxe, daſzu y druge ſztrani Tergovine na takov nacsin naredite, kano je xitna, vecs od davna Banquerout bi bio. Ako tko kod taka jaka y mudra naroda onuliko uzdanje y ſzigurnoſzt zadobide y zaſzluxi, da novi put, iſztine, y razloge iznaiſse, koje po nikome joſs megyu tulikom mudroſztjum nebi izvodite y na pervo date bile, on doiſzta vridan jeſzt od jedne zmoxne natie, poklam, znim razbor, razum veliki, znanoſzt dubika, mudroſzt y iſztina ſpoznata jeſzte, onog zaſzluxena reſpekta, koji muſze jednom csednoſztjum alduje, kad Smitha Poglavari u razgovorim velikaskog illi obſtinſzkog Parlamentuma citiradu, y razbor ſztarcza ſzpominyadu.

* Po ricsi *Ballanz*, diacski *æquilibrium*, razumivam onu priliku na wagi illi kantaru,

Europe takojer u jednu ſzlogu megyu vſzim Wilaetom. Akobi xetba uvik jednaka bivala, tako y czena hrane biſze udily jednaka derxala, y dokbiſze taka czena povekshavala, dogodilobiſze, da po tome ſzamo ſzpahiluczi y rodecse zemlye poſzkupidu, a zaſzluxak od uradjenya doſſaobi opet u Billanz ſzebi ſzpodoban. Kajti pako rod y shnime dobitak udily jednak bivati nemoxe, indi valya daſze pravi dobitak iz pripetito ſzkuplye y jeptinije czine zajedno izracsunade. Od ove pripecseno ſzkuplye y jeptine czine, Szpahijam, Pauru, y xitarom nemoxeſze niſta ukinuti, vecs akobi tko nepravedno hotio nyma vridan zaſzluxak oteti, poſzli ſta mnogi budu morali zapuſztit ovaj obſtini verlo potribiti zanat, kamo, — kadabi dobra zaſzluxka dolazila, mnogibi

ru, kad u zdeliczama dva bremena lexecsa jedno drugog nepritexidu, vecs jezicsacz csitavo za malim vishalom zaklonit ſztoji. Toj ſzpodobnu ne ſzamo naſs jezik rics nejma vecs y mnogi drugi, koja na razloge, razgovore, miſzle, y druge dogacsaje ſzpodobno primitiſze moxe.

Digitized by Google

gibi ſztanovniki ſzvoj zanat xitarſzkim prominyuvali.

Czina od hrane biticse joſs verlo u buducsa vrimena neſztalna, oſzobito na potroſſenye y Ekonomiu nyezinu gledajucs. Jer xito je jedna roba kojaſze nemoxe kano halyne illi drugo pohiſtvo preko potribe nakupovati, vecs nyeg uxivanye imade ſzvoje megye y czil. Kajti pako vſzake godine rodſze ponavlya, za tho kupczi onda z-viſſemſze nepriſzkerblyvaju, vecs ſta na jednu godinu ſzamo doſzta imadu. Ako indi u Orſzagu hrane viſſe imade, nego domacsine uztraxivadu, onda mora czina preko ſzvoje vridnoſzti doli paſzti, y onda muka y trud potroſita za dobivati hranu radnima neizvadjuvaſze. A mnogo red miſzmo tako nepravicsni, dabi mi tu ſzlahku czinu za pravu miru imati hoteli, tojeſzt naſſu ſtetu y ſziromaſtvo xeliti, y ſta viſſe ove czine bi bivalo, ono bi ſzkupocsu zvali, pokihdob vindar polag ove czine, akobi udily ſztajala, radenye zemlye nebi obſztajati moglo. Jer kak gorko y nemogucse

neko-

Digitized by Google

nekojim Paurom biva polak take ſzlahke czine ſzamo nyhove podajnk iſzplacsuvat, mnogi to dobro znade; ſziroma kadgodir y nemiſzli, dabi za ſzvoju muku y trud novcza ſtogodir zacsuvat mogao illi zaſzluxio. Nemoguſze ja ovdi baviti, od kojeg vindar dovoljno vridna beſziditi moglobiſze, da ſzkuplya, ne ſzillovna pako, vecs naravna od vſziuh ſztvarih czena bivajucs, najboljſe oſziguranye za vſzakoga jeſzte, da narod u ſzvojoj obilnoſzti y jakoſzti raſzte, a tko u tome vecsu faidu illi ſtetu vecs Szpahija dobiva, jer onda vſze na nyhovoj zemly raſztucsa dobivaju ſzvoju novcsenu vridnoſzt, koja prije nikaku imala niſzu. Nyhov dobitak ravnaſze po onim, ſta nyma Paur od nyhe zemlye dati moxe, a on onda moxe viſſe dati, kada od zemlye viſſe novcza izvaditi moxe.

Metemtog doiſzta vſzaki xeli, da ſtogodir odviſſe hrane u Orſzagu oſztaje, za nadomeſztit kaku priprecsnu ſtetu illi potribu buducsu. A kakoſzi pako drugacsije radni okolu hleba pomocsi

Digitized by Google

csi y polakshati muku mogu? vecs da ſzvoj odviſſak uzderxadu, radaſta pako oni ſzebi troskove y pogibel imatu boljſom czenom naplatit vridno traxidu. Dobro onom Orſzagu, koji take Gazde imade, da odviſſak hrane za csitavu domovinu zacsuvati mogucsni jeſzu! — A vſzaki Szpahija, Paur, illi xitar nije mogucs ſztradati one novcze, kojimu u xitu lexe dok za nekuliko godin y vrimena nyegova hrana uztraxivatiſze bude: — ktome treba nauk, hranu mogucsi za daleka yrimena dobru zacsuvati.

Ovdi valya indi da Szpahija y Tergovacz nama jednu veliku y verlo potribitu ſzluxbu izkaxe, ovi oduzmu Pauru pretexak odviſſak, y zacsuvadu do buducse prohodje. Nijeli pako prepoved prekupovanya, y neſzipavanya jedna zapoved, koja nedopuſztſ odviska u Orſzagu zacsuvati, koji bi naſz od velike potribe oſzlobodio? kulikaje ta ſzamo ſteta, tuliku doiſzta dopuſztenye izvoze nejmade! — ſta nije xelya u nama drugog ſzilliti nepravde y skode izvodila? uzrok valya daſzu morali na

Digitized by Google

pervo davati — da po otim ſzkupocsa czine budeſze zaprecsila; ſta vindar nikada nikaka naredba jeſzte, niti moxe upraviti — prije pako ſzkupocsu vecsu nego, obilnoſzt, dovoljnoſzt y jeptinu natirati, y iſzti glad kako vecs gori pokazao jeſzam. A ktome ove naredbe ſzkoncsadu udily najprije ſziromaſniu fajtu druxtva, jer ova mora kadgodir ſzvoju hranu odmah poſzli xetbe, radi podajkov, illi ſzvog duga, illi druge koje kake potribe prodavati, tojeſzt u ono vrime, kada czena hrani najjeptineſſa biva, y mnogo red viſſe mora ſzi ukłnuti, nego on ſzam za ſzvoju potribu csitave zime y prolitja imati mora, — da neumre pako od glada prodaje radnu ſzvoju marhu, ukidaſze teskom mukom, biva ſzlabii na ſzvoju y Szpahije ſtetu, dokſze ſzkoncsade.

Ovdi joſs priloxiti mogu, da naſzipavajucsi Szpahije y xitari ne ſzamo radnom Pauru, vecs y drugom hranu potroshecsemu puku davaju, kano jeſzuvſza Goſzpoda, Zanatcsije, Gradiani, csitavom łndi druxtvu od velikeſzu fajde, oſzobito

bito kad ſzkupocsa hrane bojatiſze ima, y xitari to dobro vſzi previditi mogu, onda czenu hrane malo po malo podixu, vecs kako vide, daſze navadan troſſak hrane u Orſzagu nalazi illi ne. Po takima nacsini raſztecse ſzkupocse vſzakiſze pocsimlye u potrosku ſztegnuti y csuvati, oſzobito pako proſzti narod, y kuliko moxe uzimade u pomocs hranu y od druge fele (kanoſzu krumpiri illi kartoffel kod vſzaka dobro ureditog, y bogata naroda) da u najvecsu potribu kadgodir nepadne: najmre ocsitoje vecs ſzpoznato, da u jednoj godini 12ti Dio onogſze zacsuvati ſta u jednom Orſzagu potroshito biva, y takoſze barem u ſztraxnim meſzeczu prije xetbe, koji mnogo red najſzkuply rad ſzlabo nalazecse hrane biva, od glada oſzlobodi. — Smith priſzpodoblyuje tu ſzkerb pametnom Broda Kapitanu, koji potroſſak ſzvoje hrane joſs u dobrom vrimenu pocsme csuvati, y kadaſze bojati ima, da nyegovo braſno do koncza putovanja doſztegnuti nebi moglo. On upazi joſs k-tome, da Tergovczi nyhove fajde radi niti verlo ſzkupo niti verlo jeptino

Digitized by Google

hranu cziniti mogu, jerboti, ako ſzkupo derxe, kupczi onda verlo rano uztegnuti pocsimlyufze, negobi manykanje hrane potribuvalo, y tako bi nyma do xetbe mnogo hrane na vratu oſztajalo, u koje vrime vſzaki xelecsifze od brige mentuvati czena hrane pocsme padati; ako bi pako verlo jeptino prodavali, oni hranu joſs prije xetbe nebi imali. Akobi pako naredbe poglavarſzke jeptinu czenu priterati hotile, onda voly onaj, koji dovolino xita imade, doneſze manje na Pazar, illi ako ſto y dojde, onoſze berxe potroſſi, nego dojducsa xetba mogucsa jeſzte naſz od potribe oſzloboditi.

§ XIV.

Prekupovanye y Tergovina hrane poradi vſzakojake druge fajde neka bude dopuſztena; ali ſzamo onda, kada czena hrane verlo niſzka biva, y obilna xetba nama naſzipavanye ſzvituje, illi, kada u jednoj Provinczii jednakog vladanya manikanye, a u drugoj obilnoſzt lexi, gdi xitar ſzada

ſzada veliku haſznu obadvim ſztranama pravi. Ako pako czena hrane preko ſzvoje mire diglabiſze, onda barem valyalobi onako prekupovanye prepovedati, koje ſzamo biva za mocsi opet ſzkuplye prodavati, y zatho moralabiſze ſzloboda Pazara ſzamo onaka davati, po koji ſzvoje xite ſzamo onome prodati, koiiga za ſzvoju hranu potroshide, dopuſztiaſze Po taki naredbi biſze zaprecsuvala ſzkupocsa y ſtetu pravecse prekupovanye.

Ova naredba, kakogodir vridnaſze vidi, vindar udily onamo pelyade, Tergovini y nyezinoj fajdi uztezanye nametnuti. Ako pako take naredbe odſzuditi hote, kak dugo y kulik dobitak Tergovacz od ſzvog zanata dobiti imade, komu vindar nyegovu ſtetu nadomiſztiti negovore, indi neka ſzkerbe takojer naredbe za pogibelno zacsuvanje odviska, y za nyegovo razdilyenye. Da pako ova z-velikum neprilikum zavezana jeſzu, y xitar od velike fajde Orſzagu biva, miſzlim biticse vſza-

Digitized by Google

kome bez dvojbe. Indi netko xelide fzamo, fajdu za fzebe uvik primati. A zar nije csuvanje fzkuplye hrane tako potribito, kano y jeptine, za mogucsi glad fzkoncsati? Moxeli Tergovacz troskove rizikuvat, u obilnofzti: y jeptine czine hranu nafzipivati, ako uffanye pravednog dobitka nikada nedobiva? Jedna prilicsna czena jefzt jedna lepa xelya! ali valya da dobro pazimo, da ona nikada za fajdu radnog Szpahije y Paura, kojih vindar obftinfztvu veliku potribu imamo, pafzti nemoxe. Jer ako odviska u Orfzagu imademo, onda oni nifzu mogucsi fzamo za fzvoju muku y trud vridnu placsu dobivati, jerje onda hrana jeptina y od fzlabe prolaze: ter fzada, kada u bolyi czeni jefzte, damufze zar odkida nyegova muka? y pofzuda u jeptinoj czeni uzajmita nepovrati? Illi zar dafze oni kupczi uzderxavadu od nyuh hranu pokupovati, koji nyma najbolye y udily pravo y gotovo odviffak odjimlyu? Da radni od nevolye nemogucs z-hranom nikud nikamo — uvik jeptino vfza prodavati moradu!

Bu-

Digitized by Google

Buduli oni onda tuliko, kulikobi mogli okolu hrane radili y na Pazar vozili?

A tko radenye polyſzko boljma podixuje vecs xitari? a ovi opet znadu vſze ſzvoje kupcze, y koja je potriba za zadovoljt buducse manjkanye. Ovi iſztina je mali xitari joſs nama u gladnim vrimenim nemogu tuliko pomocsi, oſzobito ako dvi illi tri godine za jedno zlocseſzte padaju. Jer nyma odviſſe naſzipuvanye, moglobi mnogo red vecsu ſtetu doneti, oſzobito ako jeptinya hrane dugo bi trajala. Sztakvum indi domacsom xita Tergovinom neſzkerbiſze baſs za jednu bogatu obilnoſzt. Za ovu mora, da joſs vecsi Tergovacz priſztane, ſzamo ovaj moxe mnoxno y veliko providjenye pridaſze uzeti, koji u drugima meſztama pod imenom jedne Kompagnie nalaziduſze, y koji hranu nyhovom dalekom Koreſpondentiom, akoje kod kucse potribno jeſzte illi nije, blizu illi na daleko podiliti umidu. Takovi zaznadu, gdi obilnoſzt illi potriba lexi, ter dolaze obadvim ſztranama baſs u dobro vrime na pomocs. Gdi pako

Digitized by Google

ta zanat manjkade illiſze razoruje, ondi mogu rodni Wilaeti u jednom vrimenu od obilnoſzti zagushitiſze, a u drugim od glada pomanjkati. Da takih Gazdah ritkoſze kod naſz nalazi! — Nije nyh u pochetku naſſe Tergovine nit u Italii nit Hollandii, Anglii, y nigde odmah bivalo, ma gdigodirſzu oni po naredbama vridnim za voditi ta Poſzao priliku dobili, tuſzuſze odmah porodile Kompagnie, Kapitali poloxili, Aktzie Tergovacske napravile, lyudi veſztni y razumni u tim poſzlu nalazili, y u pocsetku odmah veliku fajdu primali. a) Takim nacsinom podiglaſzeje obilnoſzt y mogucsnoſzt, da jedan Gazda za 50 godin mogucsje bio onu Tergovinu terati, gdi prije 50 Aktiih je lexalo, ma obaska.

---

a) Hiſtoria u Hollandi Oſztindieſzke Kompagnie u pocsetku Tergovine onda verlo potribita bivajucs na tu veliku ſzretu neizmernom ſzkoro mukom, nego y koja Tergovina pocsetiſze moxe dovolyan vſzakome razlog od nyhovog dobitka prid ocsi daje. Hofrath Beckman. Anleitung zur Handlungswiſſenſchaft. Göttingen 1789. pag. 77.

Digitized by Google

obaska opet terſzioſzeje vſzaki ſchime godir drugim baratati, ſtaje y od perva nyegov poſzao bio. Ovaki dogacsai uzderxavaju radnog Paura kod ſzvog haſznovita radenya, po takima dobije on volyu, da ſzvoju muku zaxalit nemoxe, kano onda, kada u obilnoſzti muku y trud ſzvoj naplatit nedobije, tog radi zlocseſzto on ſzvoju zemlyu obdeluje, tog radi on zlocseſzt Ekonomus y csuvar onog biva, ſta mu narava ſzillom ugnyete, da on onda pocsne xeti, kada pticze dobar Dio zahranile jeſzu, kada xito prezrelo na polyu odviſſeſze iſztreſzuje y pogine, tog radi lencsiſze y ono malo od zlocseſztog vrimena ujagmiti, jer y onako odviſſe dobiva, ſta komaj prodavati moxe, illi ako proda, gleda da neſto ſzamo za podajke illi kucsi goloi za zimu ruho izvadi — viſſe ſta ſzkupiti necse, jer kada ſzije, nezna baſs csitavo hocselimu Tergovacz do kucse dojti illi ne jer y ovajſze negda pokaze, a negda zakrije — baſs kano neſto od vuge pticze lyudi govore — onaki, velim, gori imenuvati nacsini prave Pazar y terſtvo ter zazovu

vſze

vſze one doſzebe, koji odviſſak hrane imadu. Oni za obilno providjenye ſzkerbe, y to u mnoxtvu, danaſz barem ſztrah od glada nikada neplaſſi. Oni prave da Szpahija y Paur k-radenyu y csuvanyu hrane xivo prionu, jer nymſze onda nyha muka dobro nadomeſzti. Onaki, ſzuditi moxe vſzaki, nacsini uredu, da nama hrana nikada manykati niti od prilicsne czene odilazit nemoxe. — Ja razumivam pod prilicsnom czenom onu, kada nama nitko jednaku robu jeptinije podavati nemoxe, jer akobi tko podavao, onda bi morao drugi ſzkuplyom ſzvojom czenom ſzedecs oſztojati y ſtetu patiti. Ako pako u jednoj obſtini nitkoſze nenalazi, kojibi jednaku robu jeptinije prodavao, onda nejma megyu nama nitko uzrok potuxitiſze, da tko godir ſzkupo prodaje. Valya da mi joſs zahfalni verlo bivamo, da ova fajta zanatcsiih nama priliku preſzkerbidu dovoljno hranu dobivajucs, kojih poſzli naravno uvik tuliko bude, kuliko prilicsnoſze od naſſeg druxtva y ove Tergovine hraniti y pomocsi bude moglo. Dogovor za ſzkupocsu kod nyuh nikada

nemo-

Digitized by Google

nemoxe biti, vecs akobi kakova ſzilla tu Tergovinu dvoiczi illi troiczi ſzamo terati dopuſztila y odredila. — Eh! tu pomocsi onda nejma nikake. — Ma iſztinaje, akoje to nepravda, ona cseſze na konczu ſzama ſzebe kaſtiguvati, odaſta dovoljno prilikah imademo.

§. XV.

Ako pako xitar verlo jeptino hranu pokupovao jeſzte, zar nebi on mogao biti dovolyan z-prilicsnim dobitkom prama kupovanyu imatim? A ne da hranu joſs kod ſzebe u duxe vrime zaderxuje, csekajucs bolje czine y ſzkupocse?

Promiſzlimo malo ſta pitamo? da to vſzi Tergovczi urade, kaka pogibel nebi na naſſu domovinu pala? ſta ako potriba uvik bi pocsimala raſzti, a plod ſzlab dolazit? Abobi manjkanye y potriba pocsela na narod napadati? Magazini, Hambari y Komore bilebi prazne, kak verlo bi mi ova vſza napunita imati xelili! na naſſu ſzretu najvecsa

ſztran

ſztran od Tergovacza nefzudi tako, vecs makar baſs czina dizalaſze u draxinu, oni neprodadu onda vſzu nyhu lexecsu hranu. Tako y Szpahija neprodade vſze u Jeſzen, ſtaje hrane ſzkupio, vecs ſzamo nekoju ſztran, on volyi csekati do Prolitja, dok vidi ſztanje buducse hrane, ter dokſze ladje opet pocsnu kretati, onda y bolyu czenu zvekſinom imadeſze uffati. To nam pravi, da naſz nikada ſzilni y nepripravni glad najti bude mogao, jerboti pametni hrann goſzpodari uvik hranu uzderxivadu na dalye vrime, ali ſzamo da nefto u vecsoj czeni biva. Jedan moxebit xitar xeliti moxe odmah ſzvoj Hambar izprazniti, ter novcze opet na novo za kupiti hranu, illi drugu kaku ſzigurnu robu y Trampu zametnuti, kojabimuſze odmah ponovcsati mogla; a drugi cseka bolyme czine y dobitka. — Szreta nyegova ako docseka, joſsmu hvala, akoje dotle csuvao da naſzje baſs od glada oſzlobodio. Valya damuſze dade ſta pita, rad ſzvoje y nama pokazate ſzluxbe, y da ovaku dobru priliku, kad potriba jeſzte, y drugi Tergovczi ſzliditi neza-

Digitized by Google

nezapuſzte, ter nama polakshiczu davati pocsimlyu. Ako pako nedocseka, onje rizikuvao ſzvoju Tergovinu, on cse ſzam y ſtetu noſziti. A joſsſze nije nikada dogodilo dabimu tu ſtetu obſtina povratila, na ſtoga nije naimila, a mnogo red pako napravilamuje teska poſzla y kvar, bez daga bi bila prije kakim naredbama projcsiſze xita naſzipavanya opomenula. Jer kuliku ſzillu neduxni xitari od Poglavarov y ſzillecsiih puka nerazumnih terpiti moraliſzu, u hiſtorii ovake Tergovine dovoljno prilikah imademo; kada xitar od Poglavarov kano prekupacz, uſurar, y uzrok ſzlabe na Pazaru hrane razglaſzivat je bio. Puk, nerazumni mnogo red u takvim dogocsajim jeſzt doſzta lud danaſz na xitara, Vodenicsara illi Pekara kucsu navaliti, bez damu na Um padne, tkomu ſzutra mlio illi hleb kuhao bude. A gdi naredbe teske xitnu Tergovinu nepritiſzkuju, ondi vſzaki znade, da ſzkupocsa ova iz naravnih uzroko v dogadjaſze, y zatho batrivecsſze u bolye uſſanve, glada radi, ſzkerbiſze za hranu, y nyezinu dragocsu dobrovoljno podnaſſa —

pri-

priprosti cslovik onda vszaki szudi po istini y szlidi praviczu, xelecsi jedino dabisze Tergovina opet krenuti mogla y nyemu zaszluxke davati. Jer gdije ona popuszititi moralasze a prijesze pako z-velikom fajdom kretala, onde vszaki zapazi, da taka xaloszt y szkupocsa na narod jedino iz manjkanya zaszluxke y zaterte Tergovine dolazi. Zalosztnih dogacsajev mi josz xivucsi dosztaszmo vidili, csuli y szpoznali; a vindar pako prituxitisze nemoxemo onako gorke muke y glada od szkorom dabi csitav Orszag bio patio, jer takog burkanya naroda y zdvojenya josz csutili niszmo staszе u Franczuszkoj zemly okolu 1789 y 1790 prije nyhove Revolutie dogadjalo jeszte. a) Szadasni nyhov xalosztni

a) Tiuh rad naredbih Tergovczi u Franczuzkoj zemly szamo na Komissiu nyszusze ussali hranu primiti, jersze je odmah u Magazine obstinszke morala szipati kako iz jednog piszma od 10tog Oktobra 1789 na Hamburg poszlatog vidisze. Reimarus vom Getraidehandel S. 65. Nous avons crainte de mauvaises interpretations, renon-

Digitized by Google

tni ſztaliſs, ofzobito poradi hrane, neſzpada za ſzpodobu naravnim dogacsajim, kome prilike nigdiſze joſs nije naſslo.

§. XVI.

---

noncé a reçevoir en conſignation de comeſtibles. Les deſagrement auquel on s' expoſe en ſuivant cette branche de Commerce nous y a porté, & nous nous contenterons, d' affecter aux ordres pour le gouvernement les envoys qui nous ſeront faits de la part de nos amis. Necker miniſtre ſur le Comerce de grains P. 4. c. 5. Ovde verlo ſzpodobno na ovake dogacsaje ſzpominya. „ Retenir par autorité les bleds venu de l'etranger, c'eſt eloigner de nouveaux ſecours & ſe nuire ſoi meme; parceque quel l'homme eſt aſſez inſenſé, a moins, qu' il nait le moyen de ſe ſauver par l' artifice ou la fraude, pour mettre ſa fortune en grains & la diſpoſer en quelque ſorte dans les mains de la Police, a fin, qu' elle en diſpoſé, quand elle le trouvera bon, malgré lui & contre ſes interêts? En violant a l'egard du Marchand les loix de l'equité, on l' excite, on l'autoriſe, & on le force a violer a l'egard des autres toutes les loix. Le Commerce eſt naturellement franc & ſimple: mais ſi l'on n' eſt pas droit énvers lui, il ſera ſingulairement ſubtil & frauduleux. Je crois, qu' il ſeroit aiſé de prouver

Digitized by Google

§. XVI.

Ovoj ſzkupocsi, manjkanyu, y xaloſztim dogacsajem moglobiſze y ſzigurnye pomocsi, akobi u jeptinoj dobi veliki Magazini y Komoreſze napunyavale, odakle biſze hrana polak potribe na polye davala, y takim nacsinom ſzkupocsa uvikſze zaprecsuvala, k-tome dabiſze zapovidalo, da Braſsnari, Peki, y drugo vſze druxtvo hranomſze dovoljno preſzkerblyuju, da ſzami xitari barem jedino providjenye Orſzaga u ſzvojoj brigi nebi imali, ter ovako barem

---

ver par des faits, que la juſtice & la bonne fois dans le Commerce ſont en raiſon de ſa liberté, & de ſon immunité, & des artifices & ſes malverſations, en raiſon de ſa ſervitude & de ſes charges. P. 4. c. 1. Si la loi proſcrit totalement la liberté, on l' aſſujettit a des gênes equivalentes; le Commerce des bleds deja pour ſuivi par l' opinion ceſſe totalement: le gouvernement eſt obligé d'intervenir & de porter partout des ſecours: la circulation ainſi arretée au — dedans & au — dehors. „ &c.

Digitized by Google

barem lyudſztvo domacse nebiſze od ſzkupocse bojati imalo.

Ovaki Tolnacsi na nekojim meſztima verloſzu primiti bili, y vecs naredbe poſztavite, za najpotribneſſi zanat vſzemu ſzvitu pod tesku regulu ujarmiti. Ali nikad nije ono izislo, ſtaſzeje ſzudilo illi csekalo. Tko ſzamo malo racsunat moxe laſzno upazi, da taki Magazini za jedan Orſzag za 6 Miſzecz hranu derxecsi ſzillni y pod velikim troskom y brigom moralibi bivat, a kamo za jednu godinu csitavo koje bi najviſſe moglo biti mogucse, ſtabi jedan narod mogao uzderxat y pravit? — A ſta bi bilo u takima Magazini, kada dvi illi tri godine zajedno neplodne bi bile? drugo, taki Magazini nebi napravili ono dobro ſta Szpahinſzki y xitarſzki Hambari, da czena hrane malo po malo ſzamo bi raſzla, y da lyudi boljma nyhu hranu csuvadu y manye troſidu, ter da Tergovczi providjenye za mogucsnu vecsu potribu uzderxavadu. Vecs poradi tiuh Magazinov hrana bi uvik jednaku czenu imati morala, y tako jedne

Digitized by Google

ſztrane davalabiſze prilika za vekſi potroſſak y nemar hrane, zdruge pako ſztrane, daſze hrana koja za Magazine nepotribna bi bila, odmah iz Orſzaga biſze vozila, onamo, gdi naravna y ne priſzilita czena bi bivala. a) Pravo indi dvaki nacsin kano ludo ſzvitovanye moxeſze derxati, jer koji y malo Ekonomiu hrani potribnu razumide, dovoljno ſzpozna, kuliku brigu, troſſak, y muku nekoſta jedino ſzamo pregertanye xita u takima Magazini, ako novo xito y kuliko viſzoko naſzipano jeſzte. Jer okolu xetbe y u Jeſzen, kada valya daſze

a) Reimarus freier Getraide-Handel, pag. 107, daje priliku od Franczuſzke xita Tergovine, da u Havre y Bordeaux godine 1789 tako jeptino xito je bilo, da ſzprofitom velikim Tergovczi hranu od onud u Hollandu y Hamburg vozili jeſzu y prodavali, ter premda tulikih mnogih troskov na putu, y aſſekuranz Premie na izvoz xita terpili jeſzu. — Vſzeg tóg radi vindar Hollandſzki y Hamburga Tergovczi voziliſzu xito u Francziu z-velikim dobitkom; — kakoſze ova ſzloxidu, znade vſzaki, koji Szkrovitu illi Kontreband Tergovinu pozna.

Digitized by Google

ſze ſžirovo xito pod ſzushom razvetruje, vſzaki Szpahija xeliobi, da dva y tri red tuliko ſzuha proſztora bi imao, kamo bi hranu naſzlpavao. Szada neka tko promiſzli poſzao, muku y troſſak u takima obſtinſzkim Magazinma, ſztulikom ſtetom y neprilikom, — kamo kadabi czena uvik u kupovanyu take mnoge hrane y vſzakojake raſzti morala.

Z-obſtinſzkima indi Magazinma nikadaſze onaj czil nedoſztigne, jedan Orſzag, udily, vſzigdi y jeptino hranom priſzkerbiti a) vecs najboly y jediti nacsin jeſzt, kog ſzamo Szpahije y xitari

G 2 vodi-

a) Neka nitko ovdi priliku nedaje, kaka je nigda u ſztarim Rimu y drugim ſztranſzkim Orſzagom bivala. *Phillipi* y *Juſti* Beytrâge zur Polizey- und Kameralwiſſenſchaft: dobro razlucsuju ravnanye Orſzaga, koje je bilo u ſztarim Rimu, y ſzadaſnim vladanyu Orſzagov, koji hranu iz obladatih Provinzith u ſzvoj Orſzag dobivali jeſzu, ſzvoje pako zemlye zamudjivali, y na konczu ſžlaboſzt Poglavarom y narodu uzrokovali — a ſzadaſnyu naredbu onog Orſzaga nemoxe nitko za jednu priliku dobro

Digitized by Google

voditi umidu, a gdigodir Magazini obſtinſzkiſze nalazidu, ondi xitari y bogati Szpahije nikada nemogu obſztati, bojecsſze, da ſtetu ſzkupitom hranom terpiti moradu. Xiteoczi y Sztanovniki oſztanu onda uvik oſzobitò na obſtinſzkih Poglavarov brigi, kojimſze nikada dovoljno pomocsi nemoxe. Radni u drugima meſztama Paur ondiſze lencsia napravi, morajucs ſzvoju hranu jednome ſzamo prodavati, koji zvekshinom Arendator illi *Monopoleur* biva, znajucs da mu ovaj ni poloviczu muke nedomeſzti, ja u zlocseſztoj godini naucsioſzeje hranu od vladavcza izkati zaſto biſze indi mucsio ? doczneje pako u zlo-

---

dobro priſzkerbitog Orſzaga z-obſtinſzkima Magazinma imenuvati, koji ſzamo ſztanyi onog puka poznade. — Ovamo takojer ueſzpada prilika vojnicskih Magaczinov, jerboti oviſzu oſzobiti ſzluxbeniczi domovine y Kralyevih, y kajti nyhovoj zaſzluxk y potribi odrediti jeſzu, zatho mora doiſzta cseſztiti Orſzaga vladavacz za nyhovo providjenye, kano y drugi Gazda za ſzvoju druxinu ſzkerbiti. Toſze iſzto razumiva za vſze poſzlenike obſtinſzke y kralyeve ſzluxbenicze.

Digitized by Google

zlocseſztim godinama podignut volj ſztvoriti makar pod kakimgod ſziguranyem bogate xitare, volya da vecs oni y nyhovi proshaſzti ta nauk illi zanat terali y prilike dobre uxivali jeſzu, ter vridni y mogucsni Tergovinu terati bivadu. A kad ſztvar dobro promiſzlimo, tko najvecsu ſtetu terpi vecs Szpahije y Paur radni, jer oviſze u onoj reguli pomaxu y podixu, po kojoj Tergovina raſzte, illi pada. A kamo tiſzucse duſſe, koji ſzvoju hranu y zaſzluxak kod xitara Szpahije y Paura zaſzluxidu, y Orſzaga jedino dobro bivadu po ovim putem, kako ſzlidi.

§. XVII.

Narod kano y vſze xivucse povekſavaſze y raſzte onako, kako hranu za ſzvoje uzderxavanye dobiva, y mogucs jeſzte ſzvoju deczu odhranyuvati. Nadnicza y zaſzluxak oſzobito proſztog naroda jeſzt nacsin ſzkojim ovaj boljma y viſſe decze hraniti y na nye ſzkerb imati dobru moxe. Ovaj zaſzluxakſze ravna polak uzpitavanya za radne shake.

Digitized by Google

Ako ovo radnih lyudih iztraxivanye vecsma raſzte, onda y placsa nyhova mora raſzti, zdobrum pako placsom raſzte mogucsnoſzt xenitbe, y deczu odhraniti, y tako Povekſavanye puka, jakoſzt Orſzaga. Dok bi u jedno vrime placsa malena bivala, odmah biſze manye y radnih lyudih nalazilo, ovo manjkanye radnih y potriba, moralobi nadniczu y zaſzluxku odmah podizati. Akobi pako u drugo vrime broj placse odviſſe bio jaki, onaj bi napravio, daſze viſſe zaſzluxnikov bi nalazilo, ter onakobiſze y placsa pomanyſala. Ter Pazar u jednoj y drugoj dobi bi czenu ſzvijuh ſztvarih zjedinio. Uzpitavanye za radne lyude biva jednako, kano y za vſzu drugu potribu druxtva, vecsa, illi manya, vecs kako jedno illi drugo druxtvu boljma potribno biva. Od ovog uztraxivanya lyudih viſzi nyhovo povekſavanye, ter kako dobra placsa jeſzt ſzliduvanye raſztecseg bogatztva, tako je ona y uzrok povekſavanya lyudih. Proti ovakoj ſzkupoesi tuxitiſze, jeſzte dobro obſtinſzko nexeliti, koje

ſzvoj

Digitized by Google

ſzvoj pocsetak u vecsoj placsi radenya y konacz imade.

Lepa y dobra placsa radenya ne ſzamo pomaxe povekſavanye naroda, vecs povekſa y marlyvoſzt nyegvu, polak ove placse raſzte indi marlyvoſzt, kojaſze ravna, kano vſzaka zvershenoſzt cslovicsanſzka, kako viſſe illi manye dobitak dolazi. Jer dobra y xivotna hrana daje radnom tilu kripoſzt, a nyegva xelya ſzvoj ſztallys poboljſati, y ſzvoj xivot y dneve u obilnoſzti dokoncsati, dajemu ſzerdcze y volyu vſzu ſzvoju jakoſzt na oto okrenuti: — gdije nadnicza viſzoka, tu vidimo mnogo red neumorno baſs radenye — ne tako pako kadaje niſzka, to ſze razumi od nadnicze na komade pogodite.

Nekoji kaxu, da poſzleniczi u jeptinima godinama vecsmaſzu leni, a u ſzkupimi marliveſſi nego navadno. Iztogſzu izvadili, da ako poſzlenik obilno za ſzebe uzderxanye imade, nyegova marlyvoſzt manya biva, ako pako ſzlabije ima, onda k-radu boljma prione. —

Digitized by Google

To moxe biti iſztina, da takova obilnoſzt nekoje uleni : ali daſze to kod ſzviuh dogodi, ter da lyudi boljma onda rade, kadaſze zlocseſzto nego, kadaſze dobro hrane, kada ſzu ofzlabili y otuxili, vecs kadaſzu jaki y veſzeli, — boljma, kada viſſe red boleſztni, vecs kada udily zdravi bivadu; toſze nemoxe viruvat. Kulika boleſzt u texkim godinama ſziromaski narod nefzkoncsade! u jeptinim pako kuliko duſs nebivadu mogucse ſzluxbu tugyu ofztavit y rad jeptinye za ſzebe radit y xivit y pomagatiſze, y ta je onda uzrok, da ſzluge onda ritkeſſi y u boljmi placsi, vecs navadno dogoditi biſze moglo, bivadu, koji vſzi pako u ſzkupima godinama xelidu na ſzluxbi drugiuh ſztajati. Czena pako hrane priterade Goſzpodare onda nyhov broj kod ſzebe prije pomanjſati vecs povekſavati. Ter lyudih koji poſzla netraxu, biva onda viſſe, vecs oniuh kojiga traxe, mnogiſze puſzte pod pogodbu gorſu nego do onda je bivala, y tako padne placsa vſziuh poſzlenikov y ſzluxbenih.

Kajti

Kajti pako vſzi Goſzpodari u ſzkupima godinama ſzvojima poſzleniczim bolyſu pogodbu nego u jeptinima pravidu, y nye boljma podloxne y odpadajucse u onima vecs ovima godinama nalaze: zatho ſzude, da ſzkupe godine marlyvoſzt vecsma podixu. Szpahije y Arendatori, dobri Pauri, y drugi Goſzpodari jaki imadu joſs jedan uzrok ſzkupima godinama dovoljni biti. Jer dobitki od zemalya y Kapitalov viſze verlo od czene koja na hrani biva. — A u iſztini ſztvar gledajucs nije nikad ſzpodobno, da lyudi zevſzema manye rade, kada ſzebi deladu, vecs kada za drugog rade, na placsu baſs y od komadov. Na priliku jedan Maiſztor pazliv, ono ſta uradi ſzam ſzve uxiva — nyegov kalfa mora ſzvoj poſzao y zaſzluxku ſz-majſztorom diliti. Szada pako znanoje, da u jeptinim godinama broj ſzamovlaſztno — radecsih prama broju ſzluxbenih povekſavaſze, — u ſzkupima pako many biva.

U Zlocseſztim indi kano y u jeptinim godinama ovi dva uzroki bivajuſzi verlo

verlo ſzuproti. U velikim manjkanyu hrane biva iztraxivanye poſzlenikov manye y pomanjſuje nadniczu ; a ſzkupa pako hrana radi, da y vecsa placsa od poſzlenih pitaſze. U jeptinim pako godinama jeſzt iz jedne ſztrane iztraxenye za poſzleniczim uzrok, daſze nyhova placsa uzviſzuje; iz druge pako ſztrane jeptina hrane jeſzt uzrok, daſze placsa pomanjshuje. Ovi dva ſzuproti ſzebi bivajucsi dogacsaji prave megyu ſzebum jednu Ballanz, tojeſzt, da placsa poſzlenikov redjeſze prominyuje, nego czena od hrane.

Raſztecsa obilnoſzt na hrani ima ſzvoj pocsetak u boljſim y marliveſſim uradjenyu polya, y zatho upravi vecse iztraxivanje vſzakojakih ſztvarih, ſta hrana niſzu, ali vendar za potribu illi lepotu druxtvu ſzluxidu. Vſze vindar, ſta vecsu plodnoſzt Orſzaga povekſuje u hrani, ono povekſuje neſzamo vridnoſzt oniuh zemalya, kojeſze boljma oraditi pocsele jeſzu, vecs povekſuje takojer vridnoſzt mnogih drugih ſztvarih, od kojih opet novi kupczi izilazidu. Ova

iſzta

iſzta obilnoſzt hrane pravi, dami takojer vugodnoſzt u naſſima hixam y ſzobama, halynama y pokucſtvu uxivamo. Hrana indi ne ſzamo biva najvecsi Dio blaga y bogatſzva na ſzvitu: vecs ova obilnoſzt u hrani jeſzte takojer, koja mnogim drugim ſztvarima czinu y pravu ſztopram vridnoſzt dodaje. Za ovu indi naſſu brigu y poſzao okretajucs, jeſzt jedito dobro vſzakog Orſzagu xeliti y voditi, za koje kako ſzudim na kratkom ovi puti y nacsini najboljſze vididu.

§. XVIII.

Da Magazini ſzpahinſzki, Hambari xitarſzki y Komore paurſzke naj ſzigurneſſi y najhaſznoviteſſi za dovoljno preſzkerblyenje csitavog Orſzaga nama uzdanye u najduxe vrime davadu, gori dovoljno pokazato jeſzte. Oni najmre oſzlobode od vſzake brige, pogibeli, tereta y troskov, Poglavare y Ravnitele naſſe. Xitari jediti budu udily mogli najbolje potroſſak naſſeg Orſzaga preracsunati, nyhov dobitak nye bude ſzame naucsil za potribu Orſzaga hranu csuva-

ti

Digitized by Google

ti y naſzipavati. Oni znadu koje je najbolje vrime za prekupovati, pervi ugledaju obilnoſzt illi potribu y manjkanye u naſſim Orſzagu, umidu najjeptinije y najſzigurnije u vſzaku dobu hranu domovini potribnu preſzkerbiti y na xelecsa miſzta podiliti, oni pametno baratju u taki dobi neprodavajucs odmah vſzu hranu, ſcsimeſze dogodi, da hrana u ſzvojoj czeni ſzamo malo po malo raſzte, lyudiſze onda ſztiſznu y gledaju vſzakojakom drugom felom hrane, da xivot uzderxuju, do nekoje pako dobe dojde vecsa uvoza y pomocs, ter lyudſztvo, makar gladne zajedno y tri godine bivajucs, ſtaſze verlo ritko dogadja, barem od gladnog pomora zacsuvadeſze. Ako pako uffanye vecs dobre xetbe y dovoljne hrane joſs u pocsetku litta pokaxeſze, odmah onda popuſztuju nyhovom czinom xitari malo po malo, bojecsſze jedan od drugog, damu hrane najſztraxnyem poſzli xetbe na najvecsu ſtetu nebi oſztajala. Gdi ovako ſztanye xitarov nebiva, y oni obſztajati nemogu, makar uffanye xetbe kakogodir u takim Orſzagu blagovito bi bilo,

vindar-

Digitized by Google

vindarſze dogadja, kakonaſz y ove godine pelde ucsze, da ſzkupocsa, manjkanje, y potriba jednako u iſztoj xetbi baſs do ſztraxnyeg dana biva.

Szigurnoſzt proti jednoj nagloj y groznoj potribi jeſzt jedna verlo oſzobita ſztvar, za koju Poglavari udily ſzkerb noſziti imadu, najviſſe pako pazucs na uzroke ondaſnyeg ſztalliſſa, y na mogucsu pomocs. Na priliku: jedan neplodan Orſzag uvik od komshije ſzvog dobivao je potribnu hranu, kojamuſze ſzada na mashcze nepravedno zabranyuje, — illi ako tugy Orſzag, od kogſze rata bojati imademo na glavcze u naſſi domovini za ſzvoje Magazine prekupuje, da mi poſzli naſſu vojſzku komaj namiriti moxemo, ſta kodnaſzſze nikad bojat nejma, dok vſza upravno idu. — Illi kada kaka obſtina na ſzvoj racsun onako ſzkupo hranu prekuplyuje, da iz jednog Orſzaga, koji komaj ſzamo za ſzebe dovolino ove godine preſzkerbit je bio, odviſſe izvoz biſze gonio. — Pored takog ſztanja ſztvariuh, gdi bogatih xitarov verlo mnogo nejmade,

made, dobro bilobi Magazine velike po Orſzagu razdelite derxati, za druxbu ſziromaſneſſu puka, illiſze preſzerbiti od vſzakojakih dogacsajev naravnih y neduxnih. Tobiſze moglo naredit kano jedna dacsa na izvozenye xita u tugy Orſzag nametnuta, daſze na jednoj illi drugoj vodeni volj Morſzkoj ſzkelli Magazini derxe, gdibiſze od jednog poſztavitog broja mirovov neſto malo oſztavlyalo, y naſzipavalo, koje vindar nikakome Tergovczu pritesko nebi moralo biti, vecs kano jedna bagatella vſzakome pokazatiſze. Tobiſze csuvalo za mogucsnu potribu, ſziromaſstvo, illi u obilnim godinama za Tergovczem prodavati, y na Kapitale boljma joſs haſznovite okrenuti, u tim Kapitalma tiſzucse duſſe moglebi poſzli ſzvojù hranu, radenye, y poſzao najti. — Prilik dovoljno u druxtvu cslovecsanſzkog naroda pervaſnim y danaſnim vidimo y imademo, koji lepo preſzkerblyenje za zlocseſzte godine uxivadu. A vſzaki Tergovacz hocse neſto rad dati za ono, gdimuſze dobar put na ſzuhom, illi kod Bajerov y na vodi napravi, ſzamo da

on

Digitized by Google

on rad male vode, na kojuſze mnogo red tuxi, dangubu y ſzilnu mnogo red ſtetu nenoſzi. Tako dobro gledajucs y uxijucs radcse privolit y na one troske, daſze taki puti uxderxavat y popravlyat budu mogli.

Gdi dobra pako xitna prohodja biva, y narod u ſziromaſnim ſztaliſſu nalazit nejmaſze bojat, porad daruvane rodne zemlye, koju Tergovacz ſzvojim prekupovanjem u dobar ſztaliſs dignuti bude, y Paura najlenig iz ſzna probudit, y naucsit pametno, dobro, y valyano rad nyegove fajde hranom baratati, ſtamu verſzna nyegova zemlya pokloni, takojer ono novcza neſto zaſzluxena u veſzeloj godini na boly rad y preſzblyenje ſztvariuh okrenuti, za koje udily novcza ako potribno bude y hranu baſs prikupit moxe, kada lin, illi jogunaſzt, illi nemaran, illi nenaucsan, illi na ſzvoju fajdu nepriterat, joſs u dobroj dobi, ako zimſzka hrana poginula jeſzte, prolitnu, ako ova propadne, litnu, kano prohu, koju, kadje vecs jecsam poxeo, dobro uzorecs na dobroj zem-

Digitized by Google

zemly o Miholi opet poxeti moxe. A kamo nikad dovoljno prehvaliti nemogucse hranu Krumpira, koja u tugyma onako verſztnima Wilaeti, kano Komora Magyarſzkog Orſzaga obilni Banat, Milliuna duſſah izhranyuje y od glada zacsuva, ter upravi, da Paur na peſzku y kamenu ob hrani radecs ſz-pomocsjum Krumpira dobar Dio od ſzvog xita prodati moxe; barem daſze onda za nyeg privati, kadmu glad na vrata ulazi — a priſzkerbitiga iz tugye zemlye baſs nije verla muka, ako naſſi Shvabe dovoljno na prodaj nebiga imali — a radga vindar jede baſs polak hleba y ſzlanine, ſzamo da je neſto u pepelu propalit. A kamo onda, kàda nedilyu dana ſzit nebiva, nebili onda Krumpir dobra pollascsicza od glada bivao, od kog xena y decza mu ſzada ſzkapati moradu. Kak verlo barem bi ondi rafztao y povekſavao, gdi y onako badava zemlye lexi, a kada vodna bi godina dolazila, kak verlo kermki za zimu shnima kod kucse goitiſze mogu, y druga takojer oko kucse xivina. Od kakemu fajde onda nebi bilo, kada kukuru-

Digitized by Google

kuruzi ora nedolazi? A fta nekoji bi mogao kazat da na jakoj zemly nyemu ploda nejma, to nije tako, fzamo rada y okapanya od trave valyamu, kano y Kukuruzi, ako tko lepu brati hocsi. Ja znam da Banat y vfze druge fztrani, premda jake jefzu, vindar ni polu nifzu fzpodobne Indianfzkam gdi Gewürz y Kaffa rafzte, ter vendar Krumpir Europianczem najvifse hrana tamo biva a) fzve to fztoj ob znanyu, odafta Naucsitel najbolj xitar y dobitak na xitu, biva, fta vindar vfze to nijedna poglavarfzka naredba tako uvefzti nemoxe. On Paura pomaxe, ali pravimu y vecse potribe uvefztiga fajdom, gotovom placsom, gofz-

a) Prije nego navada bi bila dofsla ovu hranu u Europi fzijati illi fzaditi, y jefzti, bila je gufcha fzkupocsa y glad nego jefzada, govori Confiliarius Bekman (in. feiner Abhandlung bey der Oekonomie ökonomifch-phifikalifchen Samlung) nevirujem, da, fto ovaj vridan ucsenik od Nemacske zemlye kaxe, dabi drugi uzrok mnogi red naffe fzkupocse bio. vecs manjkanye radenya okolu ovog verlo potribna Krumpira, kano pomocsi vfze druge hrane.

Digitized by Google

goſzpodarſztvom obilnoſztjom, y dovoljnoſztjom, tog-radi ondaſze pametno y valyano poſzluje, csuva, prione, y goſzpodari — od taka pako ſztanya tko uxiva vecsu fajdu, vecs Szpahija csija je zemlya, y druxtva druga csitavog Orſzaga — ovi ſzu pravi uzrok, ako dika, jakoſzt, radenye, y poſzao vſzake fele u Orſzagu podixeſze, y uzderxava. — Szlabi y ſziromaſzni Orſzagi uvik jacsemu y bogateſemu komshii y Orſzagu na volyu oſztaviti bivadu — ktome joſs poklonitiſze nyhova duxnoſzt kaxe. — Onaj zatho nemari vſze, koji nisakſzeje odhranio, on za ſzeba dobra dilla y netraxi, jer ga nepozna — ali kada ovaj tako zaboravit biva koga najvecsi broj jeſzte. Onaj kojije tome uzrok imade jednako csekat, dok vrime dojde, ni on ſze pomiluvat nebude — Jerbot iz jednog ſzuncza jednaki traki knama dolaze.

Akobi joſs kome napallo pitati, ſta imadeſze onda raditi kada na naglom ſzkupocsa y potriba naſz pohodi, a nit u Magazinima nit u Hambari dovoljne pomocsi nelexi? ja csitavo y ſzigurno od-

Digitized by Google

odgovorim, daſze tog kod dobre, y naravno uredne xita Tergovine nikad mogucseje bojati, to iſzto ja vecs y ſzpeldama vecs pokazao jeſzam; a radenye Tergovacza obaska kakovoje y naredbe nyhe oſzobite u ovaj razgovor neſzpadadu. — A po zatvoru Tergovine y uztezanyem makar kaka nacsina vidiliſzmo, da pomocsi nejma. Kako mi onda nit uvoza voljod domacsih volj ſztranſzkih xitarov uffatiſze imamo. Uzrok jeſzt jedan y on je vikovit, da mjedna ſzilla proti naravi puta, kog narod ſzliditi jedito mora, dobro kadgodir izicsi nemoxe, kano voda mora put imati — akojojſze gat napravi, onaſze razlije kray nyega na druga miſzta. — Czil obſtinſzki vſzakog naroda najſzigurneſſe, kako Smith glaſzoviti kaxe, dobijeſze, ako fajda vſzakog domorodcza na obſtinſzku takojer fajdu ravnatiſze y zavezat moxe. To onda pako biva, kada puſztiſze od naredbih ſzvakom gradjanu ſzvoj dobitak y fajdu uztraxiti, zanyom pako iducs, ide za obſtinſzko iſzto dobro, ter tako vſzaki u druxtvu radecs — Kada ſzvoj imetak povekſava, iſztog takojer Orſzaga kako jedan,

tako

tako y vſzi povekſavaju. — Zatho prifz-podobi ta vridni Naucsitel iſztine, Tergovinu vſzega ſzvita jednom velikom Orſzagu, koji pako iz viſſe Provincziih z-jedinit jeſzte. Ako najmre vſzi narodi kadgodir ſzlidili budu ſzlobodnu izvozu obilnih kod nyh ſztvarih, y ſzlobodan uvoz potribnih, onda ovi razlucsni narodi budusze mogli gledati razlucsnim Provinczam od jednog velikog Orſzaga. Ter kako megyu razlucsnim Provinczam jednog velikog Orſzaga ſzloboda Tergovine megyu nyma domacse derxiſze, polak vſzakog cslovika razuma y ~~izpoznanje~~, neſzamo jedna najbolya obramba od ſzkupocse, vecs y najtverdeſſe oſziguranye proti gladu; takovabi ſzloboda od uvoza y izvoza megyu narodima jednaki izhodak imala. Jer ſtaje vecsi y shireſſi ſzvit, laſznije narodi mogu po ſzuhom y vodi pohadjatiſze. Ni najmanjſi Dio zemlye u ovom ſzvitu bi y kada xalosztnu glada potribu terpiti morao. Neplod y manjkanye jedne ſztrane laſznije biſze obilnoſztjum vſziuh drugiuh ſztranih zamazalo.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Österreichische Nationalbibliothek
06
Digitized by Google